

BİR FIRSAT PENCERESİ: KADINLAR İÇİN GEÇİŞ DÖNEMİ ADALETİ ÇALIŞMALARI

Nahla Valji

Sierra Leone'daki halkının yanına geri dönebilmek için geleneksel arınma ayininden geçen, eskiden askerlik yapmış bir kız. Lindsay Stark

Bu rapor Romi Sigsworth ve Anne Marie Goetz'in katkılarıyla, Nahla Valji tarafından kaleme alınmıştır (*A Window of Opportunity? Making Transitional Justice Work for Women* - Eylül, 2010). Metnin çevirisi **Hakikat, Adalet ve Hafıza Çalışmaları** adına **Özlem Kaya** tarafından yapılmıştır (Ekim 2011).

Raporun orijinalini yayınlayan UN Women çeviriden kaynaklanabilecek hatalardan sorumlu tutulamaz.

giriş

Geçiş dönemi adaleti, geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerini telafi etmek için benimsenen mekanizmalar dizisinden oluşur. Bu mekanizmalar, Birleşmiş Milletler'in (BM) çatışma sonrası dönemde hukukun üstünlüğünü güçlendirme çabalarının önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Aynı zamanda, çatışma dönemlerini geride bırakan ülkelerin barışı temin etmek için oluşturdukları politikaların da ana unsurlarındandır. Geçiş dönemi adaleti süreçlerine teknik ve finansal destek sağlayan BM'nin, toplumsal cinsiyete duyarlı programların oluşturulması için rehberlik etmesi, bu mekanizmalar yoluyla kadınların adalete erişimi üzerinde ciddi bir etki yaratabilir. Bu aynı zamanda, çatışma sonrasındaki toparlanma ve barış inşası dönemlerinde kadınların tüm süreçlere katılımını sağlamaya ilişkin 1325 sayılı Güvenlik Konseyi Kararı (2000) ve yine bu konuyla ilişkili 1820 (2008), 1888 (2009) ve 1889 (2009) sayılı kararların uygulanmasını sağlama ve çatışmadan kaynaklı kadın hakları ihlallerini yargılama ve telafi etme çabalarıyla da uyumludur.

Bu politika önerileri içeren kısa rapor, BM Genel Sekreteri'nin hukukun üstünlüğü ve geçiş dönemi adaleti üzerine 2004 yılında yayınladığı rapor doğrultusunda¹, toplumsal cinsiyet eşitliğinin yargılamalar, hakikat araştırmaları, tazminatlar, ulusal danışmanlıklar ve kurumsal reformlara — Genel Sekreterin 2010 yılında BM'nin geçiş dönemi adaletine yaklaşımı üzerine yayınlandığı belgede bu öğeler belirtilmiştir²—daha sistematik olarak nasıl dahil edilebileceğine dair pratik önerilerde bulunur. Genel Sekreter'in raporunda da tanımlandığı gibi, geçiş dönemi adaleti "hesap verebilirliği garanti altına almak, adaletin sağlanmasına hizmet etmek ve uzlaşmayı sağlamak için, toplumun geçmişte yaşanan geniş çaplı ihlallerin mirasıyla hesaplaşma çabaları ile ilişkili tüm süreç ve mekanizmaları kapsar. Bunlar farklı düzeylerdeki uluslararası katılım (ya da katılmama durumu) ile birlikte adli ya da adli olmayan mekanizmalar ve bireysel yargılamalar, tazminatlar, hakikat araştırmaları, kurumsal reformlar, sorgulamalar ve görevden

uzaklaştırmalar ya da bunların bir kaçının bir arada yürütüldüğü durumları içerebilir."³ Kadınların çatışma dönemlerinde yaşadıkları ihlaller için adalet arayışının, adalete eşit erişim ve hukukun üstünlüğü ilkesinin uygulanması açısından önemli olduğunun farkında olarak "kadın haklarını korumak için mücadele etme"⁴ ihtiyacı, geçiş dönemi adaleti faaliyetlerinde BM'nin sorumluluğunu belirleyen yol gösterici ilkelerden biridir.

Geçiş dönemleri, özellikle de toplumsal cinsiyete duyarlı geçiş dönemi adaleti gündemlerinin uygulanmasıyla, toplumsal cinsiyet adaletini daha ileriye taşımak açısından bir fırsat sunar. Geçiş dönemi adaleti süreçleri sadece bireysel insan hakları ihlallerinde adaleti sağlamak için değil aynı zamanda çatışmayı artıran eşitsiz ve adaletsiz ortamı işaret etmek ve şiddetin zeminini oluşturan eşitsiz yapıları dönüştürmek için de bir baskı oluştururlar.

"Dünya... [kalkınma, sağlık ve eğitim alanında] kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesinden daha etkili bir ilerleme politikası olmadığına farkına varmaya başladı... ayrıca çatışmayı önleme ya da çatışma sonrasında uzlaşmayı sağlama açısından da daha etkili başka bir politika olmadığına da söylemeliyim."

—BM Genel Sekreteri Kofi Annan (2006)⁵

geçiş dönemi adaleti alanını genişletmek

Geçiş dönemi adaletine toplumsal cinsiyet bakışını dahil etme çabaları, kadınların çatışma döneminde ve sonrasında yaşadıkları deneyimlere ilgisiz kalınmasına bir tepki olarak son 15 yılda ortaya çıkmıştır. Bu ilgisizlik, geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının işleyişine de etki eden yasalardaki ve insan hakları düzenlemelerinin kendi içindeki önyargılar ve kadınların temsili olmadan anlaşmaya varılan barış görüşmeleri gibi süreçlerdeki temayüllerde kendini gösterir.

Çatışmanın farklı şekilde deneyimlenmesi ve etkilerinin farklılığı

Geçiş dönemi adaleti önlemlerinin nasıl tasarlandığını yeniden düşünürken bu önlemleri önceleyen temel varsayımlardan başlanmalıdır. Bu temel varsayımlar, telafisi talep edilen ihlallerin kendilerini de kapsar. Kadınlar ve erkekler arasında önceden de varolan eşitsiz güç ilişkileri, kadınları çatışma ortamlarında savunmasız bırakır: bu, kadınların çatışma deneyimlerinin erkeklerinkinden önemli ölçüde farklı olduğu anlamına gelir; kadınlar için çatışmanın etkileri de oldukça farklıdır. Bugün yaşanan pek çok çatışmada, kadınlar sistematik tecavüz, cinsel kölelik, zorla evlendirme, zorla hamile bırakma ve zorla kısırlaştırma ya da kürtaj gibi cinsel ve kadına yönelik şiddet türlerine maruz kalırlar. Çatışma döneminde cinsel şiddet uygulamak, genellikle savaşan tarafların planlı bir stratejisidir. Bu strateji, etnik arındırma, aile dokusuna ve topluma zarar verme, zorunlu olarak göç ettirme ve korku yayma gibi nedenlerle, patriyarkal toplumlarda mağdurun erkeklerle ilişkilerinden dolayı küçük düşürme aracı olarak ve çatışmanın 'yanlış' tarafında olanlar için bir tür ceza yöntemi olarak uygulanabilir.

Çatışma dönemlerinde kadınların deneyimlediği ihlallerden bazıları da şunlardır:

- » Artan aile içi şiddet;
- » Varolmayan ya da tahrip edilen altyapı nedeniyle yaşam için gerekli temel hizmet ve araçlara ulaşamama;
- » Şiddet ve güvencesizlik seviyesini artıracak koşulları yaratan, insanların evsiz kalmaları sonucunu doğuran ya da onları kamplarda barınak aramak zorunda bırakan zorunlu yerinden edilme;
- » Halihazırda zayıflamış olan ceza adalet sisteminin bozulması nedeniyle adalete erişimin ortadan kalkması.

Geleneksel toplumlarda yaşayan kadınların toplum içindeki konumları ve görevleri göz

önünde tutulduğunda, çatışma döneminde en sık yaşadıkları ihlaller sosyoekonomik kaynaklı olanlardır.⁶ Ancak sosyoekonomik ihlaller, tarihsel olarak geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının dışında kalmıştır.

Bunlar, çatışmanın cinsiyetçi etkisinin görüldüğü alanlardan bazılarıdır. Bu nedenle, adaletin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi, tam da telafisi istenen ihlaller üzerine yeniden düşünmeyi gerektirir.

Toplumsal cinsiyete duyarlı geçiş dönemi adaleti mekanizmalarını oluştururken sorulacak temel sorular şunlardır:

- » Çatışmadan etkilenen kadınlar için adaletin anlamı nedir?
- » Kadınların çatışma deneyimleri ne şekilde gerçekleşmiştir?
- » Daha önceden varolan cinsiyetçi güç ilişkileri nelerdir?
- » Yaşanan ihlallerin etkileri neler olmuştur?
- » Hangi ihlaller için telafi istiyoruz?

Farklı geçiş dönemi adaleti biçimleri ve oturumları

Kadınlar için adaleti sağlamak adına yapılması gereken, adli mekanizmaları şekillendirecek süreçlerle ilişki kurmaktır. Anayasa yapımı ve barış süreçleri bu adli mekanizmaların kurulduğu süreçlerdir. Bu iki süreç de, BM İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navanetham Pillay'ın söylediği gibi çatışma sonrası adaleti sağlama hedeflerini ilerletmek için "çığır açan" fırsatlardır.⁷ Çatışmanın kadınlar üzerindeki farklı ve birbirleriyle ilişkili etkileri göz önüne tutulursa, hayatta kalan kadınların adalet ihtiyacı resmi adalet ya da yargılama ihtiyacından çok daha fazlasını kapsar. Toplumsal cinsiyet, kalkınma ve geçiş dönemi adaleti arasındaki ilişki politika geliştirirken hâlâ

yeterince incelenmeyen bir alan. Aslında bu alanın araştırılması, kapsamlı adalet hedeflerini geliştirmesi ve toplumsal cinsiyet temelli ihlallerin sebep ve sonuçlarının onarılması ihtimalini barındırıyor. Pek çok toplumda kadınlar, günlük yaşamlarında toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin çeşitli türleriyle karşılaşılıyorlar. Geleneksel erkek egemen politik ve sosyoekonomik karar alma yapılarında yeteri kadar temsil edilmiyorlar, miras hakları ya çok az ya da hiç yok, eğitim ve çalışma fırsatları sınırlı.

Bu faktörlerin her biri çatışmanın kadınlar üzerindeki etkisini şekillendiriyor. O nedenle de, çözüm sadece belli türden ihlallerle sınırlanamaz. Çözüm için, hem bu türden şiddetin içeriğini hem de etkilerini şekillendiren temeldeki eşitsizliği hedef alan önlemlerin dahil edilmesi gerekir. Diğer bir deyişle, tazmin için alınan önlemler “dönüştürücü adalet”i (*transformative justice*) hedeflemeli.⁸ Dönüştürücü adalet sadece çatışma döneminde işlenen suçların etkilerini değil, herşeyden önce bu ihlallere olanak sağlayan toplumsal ilişkileri de irdelemelidir ve bu da, toplum içindeki eşitsiz cinsiyetçi güç ilişkilerinin düzeltilmesini içerir.

Dönüştürücü Adalet sadece çatışma döneminde yaşanan ihlallerin etkilerini değil, herşeyden önce bu ihlallere olanak sağlayan toplumsal ilişkileri de irdelemelidir ve bu da, toplumdaki eşitsiz cinsiyetçi güç ilişkilerinin düzeltilmesini içerir.

Çatışma sonrası dönemde toplumsal cinsiyet adaletinin sağlanması için temel prensipler:

- » Kalkınma ve barışın toplumsal cinsiyet eşitliği ile sağlanabileceğini fark ederek bu noktadan ilerlemek;
- » Kadınlara geçiş döneminin tüm safhalarına katılma hakkı tanımak;
- » Toplumsal cinsiyet eşitliğine uygun ve cinsler arası eşitliği geliştirecek yasalar oluşturmak; ve
- » Çatışma dönemlerinde kadın ve kız çocuklarına karşı işlenmiş suçların hesap verilebilir olmasını garanti altına alan ve bunların cezasız kalmasına izin vermeyen bir adalet sistemi uygulamak.

toplumsal cinsiyete duyarlı geçiş dönemi adaletinin ana unsurları

Kurumsal değişim süreçlerinin yanı sıra, geçiş dönemi adaleti kurumları, en az üç alanda toplumsal cinsiyet perspektifine sahip reformlardan geçmek zorundadır. Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM) tarafından hazırlanan 2008/2009 Yılı Dünya Kadınlarının Gelişimi (Progress of the World's Women) Raporu toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılacak kurumsal reformların sahip olması gereken ana unsurları anlamak için bir çerçeve sunar ve aşağıda sıralanan alanlarda eş zamanlı müdahaleler yapılmasını önerir:

a. Normatif:

Kurumun resmi görev alanı tanımı ya da yetki sözleşmesinde belirtilen temel ilgi alanları arasında kadına yönelik suçlar yer alıyor mu?

b. Yöntemsel:

- **Teşvikler:** Geçiş dönemi adaleti kurumlarında çalışanların toplumsal cinsiyetle ilgili yeni uygulamalara cevap vermelerini sağlayacak uygun teşvikler mevcut mu? Çalışanlara uygulanacak teşvikler bu türden çabaların resmi ya da resmi olmayan yollarla onaylanması şeklinde olumlu yönde olabileceği gibi kadın hakları ihlallerinin ele alınmadığı durumda ceza uygulanması şeklinde olumsuz yönde de olabilir.

- **Performans ölçümleri ve denetim:** Geçiş dönemi adaleti mekanizmalarının kadınlara karşı işlenen suçları da işaret etmesi gereğine yönelik yeni beklentiler, kişisel ya da kurumsal performansların ölçülme ve denetlenme yöntemlerinde yapılan değişikliklerle destekleniyor mu?

- **Engelleri ortadan kaldırmak ve erişimi kolaylaştırmak:** Kadınların geçiş dönemi adaletine erişimleri esnasında karşılaşılabilecekleri pratik engelleri ortadan kaldırmak için gereken adımlar atılıyor mu? Kadınların konuştuğu anadilin faaliyet dilinden farklı olması, toplantıların kadınların katılımını zorlaştıracak kadar uzak yerlerde yapılması ya da hukuki süreçlerin maddi yükünün kadınların ödeyebileceğinin üzerinde olması muhtemel engeller arasında sayılabilir. Kadınların zamanının fırsat maliyeti de engeller arasında sayılabilir –kadınlar evde çocuk bakımı ve ev işlerine zaman ayırmadıkları durumda bu emeği bir şekilde telafi etmek zorundadırlar. Aynı zamanda, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet gördüklerini ifade eden kadınlar

damgalanma riskiyle de karşı karşıya kalırlar ve kendilerine karşı suç işleyenleri açıkladıklarında da ciddi güvenlik sorunlarıyla karşılaşılırlar. Geçiş dönemi adaleti kurumları ve süreçleri, bu gibi erişim engellerini ortadan kaldırmak için kadınların üstlendikleri zararı karşılamak zorundadır (diğer bir deyişle, yerel dilleri konuşmalı, kadınlara seyahat edebilmeleri için ödeme yapmalı ve çocuk bakım hizmeti sunmalıdırlar) ve karşılaşılabilecekleri tepkilere ve damgalanma riskine karşı kadınları korumak zorundadırlar (örneğin, gizli oturumlar yapmalı, toplum dışına itilmeyi önlemek için davranışsal değişiklikleri sağlayacak politikalar üretmelidirler).

c. Kültür ve tutumlar:

Kurumların kendi içlerindeki cinsiyetçi önyargıları irdelemeye yönelik çabalar mevcut mu? Bu, her seviyede kadın çalışan istihdam ederek ve bu kadınların sadece göstermelik bir azınlıktan ibaret olmamasını sağlayarak bir dereceye kadar başarılabilir. Ancak bu sadece ilk adım olabilir. Kadın hakları ile ilgili uzun dönemli davranışsal değişiklikleri teşvik etmek için daha fazlasının yapılmasına ihtiyaç vardır. Eğitimler ve kadınların ayrımcılık deneyimlerinin ortaya konması bu süreçte kullanılan yöntemlerdendir.⁹

Aşağıda önemli geçiş dönemi adaleti mekanizmaları gözden geçirilerek, kurumların geçmişte kadın haklarına gereken ilgiyi vermelerini önleyen normatif, yöntemsel ve kültürel unsurlara işaret ediliyor. Aynı zamanda, bugün geçiş dönemi adaleti mekanizmalarındaki ümit verici gelişmeler de değerlendiriliyor ve önyargılara işaret eden ve toplumsal cinsiyete duyarlı geçiş dönemi adaletinin sağlanması yönünde gelecekteki çalışmalarında uygulanabilecek alternatifler geliştiren girişimlere UNIFEM tarafından verilen destek de tartışılıyor.

toplumsal cinsiyet ve geçiş dönemi adaleti mekanizmaları

GemiŖte yaŖanan insan hakları ihlalleriyle uęraŖan geçiş dönemi adaleti mekanizmaları geleneksel olarak yargılamaları, hakikat ve uzlaŖma komisyonlarını, tazminatları ve kurumsal reformları içeriyor. Toplumsal cinsiyet yaklaŖımını bu mekanizmaların hazırlanmasına ve uygulanmasına dahil etme mücadelesi bugün de devam ediyor.

Yargılamalar

Uluslararası yargılamalar

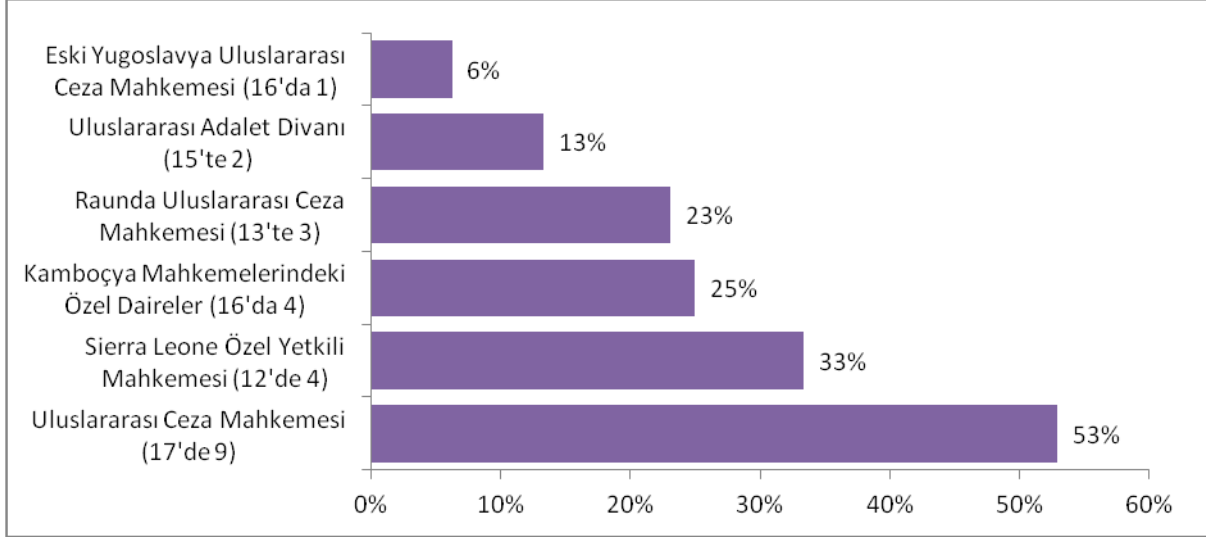
Son on beŖ yıl içinde atıŖma döneminde cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı Ŗiddet olayları için adaleti sağlama yönünde, uluslararası hukuk ve içtihatla önemli geliŖmeler yaŖandı. 1993 yılında Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kuruluŖ tüzüğünde yer alan madde ile ilk kez bir uluslararası mahkeme tecavüzü insanlık suçu olarak tanımladı. Bunu Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (ICTR) 1994 tarihli tüzüğündeki benzer hüküm izledi. Temmuz 2002'de Lahey'de kurulan Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi (ICC) ile artık en ağır uluslararası suçların yargılanması yetkisini elinde bulunduran daimi bir mahkeme bulunuyor. Bu suçlar savaŖ suçlarını, insanlık suçlarını, soykırımı ve saldırı suçlarını kapsıyor. ICC'nin ana belgesi durumundaki Roma Kanunu, toplumsal cinsiyete dayalı Ŗiddeti de muhtemel savaŖ suçu ve insanlık suçu olarak tanımlıyor. Bu hüküm içinde tecavüz, cinsel kölelik, zorla fuhuŖ, zorla hamile bırakma, zorla kısırlaŖtırma ve "benzer önemdeki diğer cinsel Ŗiddet Ŗekilleri" sıralanıyor.¹⁰ ICC, bu suçların her birinin içeriğini Suç Unsurları metninde de dzenlemiŖ durumda.¹¹ Mahkeme, uluslararası hukukta cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçların tanımlanması için önemli bir model oluŖturuyor.

atıŖma döneminde yaŖanan cinsel Ŗiddetle ilgili uluslararası içtihat da ciddi anlamda

geliŖme gösterdi. ICTR'nin Akayesu davasında (1998) verdiği çığır açıcı kararla uluslararası alanda pek çok ilk yaŖanmıŖ oldu: uluslararası bir mahkemede ilk kez soykırım mahkm edildi, i atıŖmada yaŖanan cinsel Ŗiddet cezalandırıldı ve tecavüz soykırım suçu olarak tanımlandı.¹² Ayrıca, Mahkeme karar hükmünde, tecavüzün geniŖ bir yasal tanımını yaptı. Tecavüz "kiŖinin cinsel bütünlüğüne karŖı cebri fiziksel saldırıdır" Ŗeklinde tanımlandı¹³ ve bu türden Ŗiddet eylemlerinin penetrasyon ve hatta fiziksel temas içermesi gerekmediği belirtildi.

Dava mahkemeye geldiğinde cinsel Ŗiddet suçlamalarını içermiyordu. İddianame ancak, yerel ve uluslararası kadın örgütlerinin ve özellikle de kürsüdeki tek kadın hakim ve özellikle de kürsüdeki tek kadın hakim ve özellikle de kürsüdeki tek kadın hakim çabasıyla, ifadede kanıtlar yer aldıktan sonra bu suçları da kapsayacak Ŗekilde düzeltildi. Kadın hakimlerin ve diğer kadroların kendiliğinden toplumsal cinsiyet bakıŖ açısına sahip olarak kadın haklarına katkıda bulunacakları varsayılamasa da, pratikte genellikle böyle oluyor. Aynı zamanda kadın hakim ve kadrolar kadın örgütlerine de açık oluyorlar, ki bu durum Akayesu davasında da böyle oldu. Mahkemenin tüm safhalarında eŖit temsilin olması, toplumsal cinsiyete dayalı suçlarda adaleti sağlamak açısından önemli.¹⁴ 1 numaralı grafik, uluslararası mahkemelerdeki kadın hakimlerin oranlarını gösteriyor. Grafikten de görebileceğimiz gibi, kadın hakimler hâlâ azınlık durumundalar.

Uluslararası Mahkemelerdeki Kadın Hakimler (Toplam Hakim Sayısına Oranları - %)¹⁵

Uluslararası / Karma Mahkemelerdeki cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçlarda uygulanan diğer önemli içtihatlar

ICTR

2004 yılında, öğretmen ve aynı zamanda yerel hükümet yetkilisi olan Sylvestre Gacumbitsi'ne karşı açılan davada ICTR Gacumbitsi'yi sekiz tecavüz eylemini azmettirmekten suçlu buldu. Karar, insanlık suçu kapsamında değerlendirildi. Gacumbitsi talimat verme, azmettirme, izin verme ya da altında çalışanların ya da diğer kişilerin bu eylemi yapmalarına engel olamama ve onları cezalandırmama nedenleriyle aynı zamanda soykırım suçlusuydu.¹⁶

ICTY

ICTR'de 1998 yılında verilen *Akayesu* kararından iki ay sonra, ICTY *Çelebići* davası hakkındaki kararını açıkladı. Davada dört çalışan, Çelebiçi Belediyesi esir kampındaki tutuklulara hunharca cinsel istismarda bulunmaktan yargılanıyorlardı.¹⁷ Sanıklardan ikisi, kadın tutuklulara karşı cinsel şiddet suçu işleyerek eziyet çektirme, işkence ve insanlık dışı hareketlerde bulunma konusunda daha fazla sorumlu bulunarak mahkum edildi. Kısa bir süre sonra ICTY 1998 *Furundžija* kararını yayınladı.¹⁸ *Furundžija*'daki mahkeme, *Akayesu*'da yapılan tecavüz tanımına istinad etmiyordu. Kararda daha kapsamlı bir tanım önerildi. Oral ve anal penetrasyonu da kapsayacak şekilde genişletilen tecavüz tanımıyla cinsel şiddete karşı yasal tepkiyi yükseltti. Ayrıca tecavüz ICTY Tüzüğünde tanımlanmış olsa da, ICTY daha az şiddet içeren cinsel istismarların da 'diğer insanlık dışı hareketler' kapsamına alındığını bildirdi.

2001 yılındaki *Foca* davasında ilk kez sadece cinsel şiddet suçlarından dolayı kişilere uluslararası bir mahkeme tarafından dava açıldı. Bu davada verilen kararlar da ilk kez tecavüz ICTY tarafından insanlık suçu olarak tanımlandı ve yine ilk kez kölelikle bağlantılı olarak tecavüzden mahkumiyet kararı verildi.¹⁹

Sierra Leone Özel Yetkili Mahkemesi

Birleşik Devrimci Cephe (RUF) davasında, zorla evlendirme Mahkemesinin 2000 yılındaki tüzüğüne bağlı olarak insanlık dışı bir davranış ve insanlık suçu olarak tanımlandı.²⁰ Dava Dairesi zorla evlendirme ve cinsel köleliğin farklı eylemler olması gibi, tecavüz ve zorla evlendirmenin de farklı olduğunu belirtti ve böylece hepsinden ayrı ayrı hüküm giyilmesi mümkün oldu.²¹ Bu şekilde ilk defa zorla evlendirme uluslararası hukukta ceza aldı. Her ikisi de karma mahkemeler olan Doğu Timor Ağır Suçlar Araştırma Birimi ve Irak Yüksek Mahkemesi'nin verdiği cinsel şiddet mahkumiyetleri de olumlu örneklerdi. Bu artan içtihatlar bütünü, uluslararası hukukta önemli bir gelişme olduğunu gösteriyor ve bunlar gelecek davalar için de emsal teşkil ediyor.

Akayesu davası ve diğer benzer önemli davalar ne kadar kritik olsa da, çatışma dönemlerindeki cinsel şiddetle ilgili başarılı yargılamalar çok nadir görülür. Akayesu kararı tecavüzle ilgili uluslararası ceza hukukunu genişlettiği için övülse de, hukuk bilimcileri bu kararın ICTR kararları arasında bir istisna olduğunu söylüyor. Mahkemeyi izleyenlerden biri, 1994 yılında, soykırımın onuncu yıl dönümünde şunları söyledi: "ICTR 21 karara imza attı: bunlardan 18 tanesi mahkumiyet kararı, 3 tanesi de beraat kararı. Bu kararların yüzde 90'ı tecavüzden mahkumiyeti içermiyor. Daha da rahatsız edici olan ise, tecavüzden mahkum olanların sayısının iki katı kadar kişi tecavüz davasından beraat etti. Hüküm verilmiş davaların yüzde 70'inde tecavüz kararları Başsavcılık'a bile götürülmedi."²² Yargılamaların çok az sayıda yapılmış olması, Ruanda soykırımı süresince yaşandığı tahmin edilen 250,000-500,000 arası cinsel şiddet olayıyla tam bir tezat oluşturuyor.

Mağdurların ve Tanıkların Korunması

Kadınların uluslararası ve karma mahkemelere tanık olarak katılmaları çok zordur. Bu zorluklar, cinsel suçların bazıları için hiç de uygun olmayan dava süreçlerinin daha az mücadeleci doğası; cinsel şiddet mağduru olarak ifade verenlerin damgalanması; mağdurlara karşı duyarsız davranılması; ifade veren tanıkların korunmasına yönelik tedbirlerin düzensizliği; cinsel suçlara karşı muamelenin genel olarak ihmal edilmesi olarak sayılabilir.

Yargılamaları toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde gerçekleştirmek için araştırmacılardan, ifade alan kişilere ve destek personeline kadar her kademe mahkeme görevlilerinin arasında kadınlar ve özel toplumsal cinsiyet uzmanları yer almalıdır.²³ Sierra Leone Özel Yetkili Mahkemesi, cinsel suçların çok yaygın olduğunu ve bu suçların etkili bir şekilde incelenmesi ve yargılanmasının uzmanlık gerektirdiğinin farkına vararak, araştırmacı kadrosunun yüzde 20'sini cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet davalarına ayırdı. Bu durum ICTR'nin araştırmacılarından sadece yüzde 1-2'sini cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet davalarına ayırmasına kıyasla önemli bir adımdır.²⁴ Yargılama süreçlerinden sorumlu olanlar aynı zamanda uygun ve duyarlı bir kanıt toplama mekanizması oluşturmak zorundadırlar. Tanıklar uygun bir şekilde korunmalı ve mağdurlar için uzun dönemli, bağlamsal olarak uygun ve sürdürülebilir bir travma destek hizmeti sağlanmalı, uluslararası yargılamalarda ise seyahat etmesi gereken tanıklar için ön hazırlıklar yapılmalıdır (bu hazırlıklar tanıkların kültürel olarak geldikleri çevreye alışmalarını da kapsamalıdır).

Yerel yargılamalar

Uluslararası yargılamalar pahalı ve uzun süreçlerdir ve genellikle failerin büyük bir kesimine hiç dokunmadan yaşananlardan "en çok sorumlu olanlar"ı yargılanması süreçleridir. Yerel mahkemeler cezasız kalma ihtimalini ortadan kaldırmak ve hukukun üstünlüğünü uzun dönemde kurmak adına çok önemlidir. Çünkü yerel adalet sistemleri genellikle çatışma dönemlerinde sarsılmış ya da tahrip edilmiş durumdadır. Hukukun üstünlüğünü tesis etmek, uzun dönemli barışı ve istikrarı sağlamak için, kritiktir. Bunun için de bu kurumların tekrar oluşturulmasına ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet dahil tüm suçların cezasız kalmamasını garanti altına almaya öncelik verilmelidir.

Yerel yargılamalar uluslararası hukuk ve iyi uygulamalarla uyumlu olarak düzenlenmelidir. Örneğin ICC'nin Roma Kanunu'nun yerele uygulanması, basitçe Mahkemenin yargısını tanımak ve kanunun kendisini iç hukuka entegre etmek demek değildir. Aynı zamanda işletim yöntemleri ve politikaları da yerele uygun hale getirilmelidir. Cinsel şiddet suçlarıyla ilgili tanıkların korunması için özel önlemleri içeren, kapalı oturum seçeneğine izin veren, cinsel şiddet suçlarında doğrulama istemeyen ve sicil memurunun "cinsel şiddet mağduru kişilerin davanın her aşamasına katılımını sağlamak için toplumsal cinsiyete duyarlı önlemler"²⁵ alması zorunluluğunu getiren Yöntem ve Tanıklık Kuralları bu uyumlulaştırmaya bir örnektir. Kanun aynı zamanda davacının cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçlar konusunda yasal uzmanlığı olan avukatlar tutması gerektiğini söyler ve cinsel suçlarla ilişkili travmalar konusunda deneyimli kişilerden oluşan Mağdurlar ve Tanıklar Birimi kurulması gerekliliğini belirtir.

Geleneksel ya da Gayriresmi adalet süreçleri

Araştırmalar, çatışma sonrası toplumlarda yaşayan kişilerin çoğu için gayriresmi adalet sistemlerinin birincil yasal merci olduğunu gösteriyor.²⁶ Çatışma sonrası toplumlarda yaşayan çoğu kadın ve daha genel anlamda çoğu vatandaş için, bunlar tek ulaşılabilir adalet, arabuluculuk ve uyuşmazlık çözüm alanlarıdır. Bu alanlar adalet için ne kadar önemli olursa olsun, geleneksel adalet süreçleri genellikle tabiatı gereği toplumsal cinsiyet açısından taraflıdır ve bu süreçlere, eşitsizlikleri güçlendirecek kültürel ya da geleneksel normlar hakimdir. Örneğin, bazı ülkelerde bir kadın tecavüze uğradığı durumda, geleneksel olarak ya ailenin 'zararını karşılayarak' ya da kadını kendisinin (ve dolaylı olarak da ailesinin) onurunu korumak için tecavüzcüsüyle

evlenmeye zorlayarak “gayri resmi yolla” halledilen bir süreç işler.²⁷ Bu türden pratikler gayriresmi adalet sistemleri tarafından dolaylı olarak teşvik edilir ya da tolere edilir, ya da bu kurumlar tarafından aktif olarak uygulanabilir. Çatışma sonrasında, bu kurumlar gücü elinde bulunduranlar tarafından kadınların haklarını korumak için değil, toplumu ‘yeniden gelenekselleştirmek’ ve önceden varolan eşitsiz ilişki ve normları yeniden canlandırmak için kullanılabilirler.

‘Gelenek’ ve ‘görenek’ değişmez değildir, aksine yeni sorunları ve ihtiyaçları karşılamak için evrim geçirir.

Gayriresmi adalet sistemlerini dönüştürmek çatışma sonrası dönemin önceliklerindedir, zira pek çok durum bu yolla ele alınmaya devam etmektedir. ‘Gelenek’ ve ‘görenek’ değişmez değildir, aksine yeni sorunları ve ihtiyaçları karşılamak için evrim geçirir. Bu kurumlarla aktif ve yapıcı bir ilişki içinde olmak, onları toplumsal cinsiyete duyarlı ve haklara saygılı organlara dönüştürebilir, bu şekilde de vatandaşlar adalete ulaşmak için ulaşılabilir, uygun ve katılımcı yollara sahip olurlar. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti’nde anayasa geleneksel liderlerin ellerinde bulundurdukları güce bir noktaya kadar izin verir ancak bu güç toplumsal cinsiyet eşitliğini de içeren anayasal ilkelere uyumlu olarak kullanılmak zorundadır. Aynı zamanda Güney Afrika Hukuk Komisyonu, tüm örfi hukuku anayasayla uyumunu sağlamak adına yeniden gözden geçirmiştir. Uganda Cumhuriyeti’nde, Yerel Meclis Mahkemeleri’nde jüri üyelerinin en az üçte biri kadınlardan oluşmak zorundadır.²⁸

UNIFEM’in gayriresmi adalet süreçlerine verdiği destek

Burundi Cumhuriyeti’nde, UNIFEM, geleneksel uyuşmazlık çözüm kurumu olan Bashingantahe’nin duyarlılaşmasını destekledi. Sonuçta Bashingantahe, kadınların etkin katılımına izin verecek, kadın haklarını ifade edecek ve kadınlara yönelik şiddete karşı tavrını daha netleştirecek şekilde sözleşmesini yeniledi. Kadınların ilk kez hukuki kararlara katılımına izin verildi ve bugün her oturumda hakimlerin yüzde 40’ı kadınlardan oluşuyor. Bu durumun doğrudan sonuçlarından biri, kadınların cinsel şiddet suçlarını bu kurumlara bildirmek yönünde artan güveniyle birlikte bu suçların yargılandığı davalardaki artış.

Ancak, gayriresmi adalet mekanizmalarını uluslararası insan hakları normlarına uygun şekilde dönüştürmek, resmi hukuk sistemini yenileme gereğine gölge düşürmemeli. Gayriresmi adalet sistemlerinin kadınlar için – özellikle de cinsel ve toplumsal cinsiyet dayalı şiddet davalarında-ulaşılabilir olan tek adalet aracı haline gelmemesi yönünde çaba harcanmalı Aynı şekilde, resmi yargı sistemi, ağır suçlara ceza verilmesi ve yaptırım uygulanması yollarının uygulanması açısından da mağdurlar için kullanılabilir olmalı.²⁹

Hakikat arayışı

Hakikat Komisyonları

Hakikat komisyonları “belli bir ülkede geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerini incelemek için kurulmuş kurumlar” olarak tanımlanabilir.³⁰ Bu komisyonlar “resmi olarak desteklenen, geçici ve adli olmayan araştırmacı kuruluşlardır... ifade alma, soruşturma, araştırma ve açık yargılama yapar ve çalışmalarını yayınladıkları bir sonuç raporu ile sonlandırır.”³¹ Bu kurumlar ilk olarak 1980’lerin başında Latin Amerika’da otoriter rejimlerden demokratik devletlere dönüşen ülkelerde ortaya çıktılar. Bu ülkelerdeki yargılama çabaları, eski askeri rejimlerin devam eden gücü ve onların henüz olgunlaşmamış demokrasiler üzerindeki tehditleri nedeniyle engelleniyordu.

İlk ve “birinci nesil” hakikat komisyonlarından bu yana, bu kurumlar pek çok ve farklı durumda, çalışma sonrası ya da otoriter rejim sonrası geçiş için oldukça önemli olmaya başladı. Bugüne kadar en çok bilinen ve üzerine en çok araştırma yapılmış, hakkında en çok yazılan hakikat komisyonu olan Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (SATRC) apartheid rejimi döneminde yaşanan büyük insan hakları ihlallerini ortaya koymak için 1995 yılında kuruldu. Bugün, SATRC’ye benzer şekilde, hakikat komisyonları genellikle mağdurlar için açık duruşmalar düzenliyor. Çatışmanın kilit toplumsal gruplar ve kurumlar üzerindeki rolü ve etkisini açığa çıkarmak için de kurumsal ve tematik duruşmalar yapıyor. Hakikat komisyonları kapsamlı bir tarih kaydı tutmak ve geçmişte yaşanan şiddet olaylarını ilan etmek için kurulmuş platformlar gibi hareket edebiliyor. Komisyonlar aynı zamanda, yerel şartların gerektirdiği ihtiyaçları karşılamaya daha da uygun hale geliyorlar. Yerel adalet ve uzlaşma süreçlerini birleştiriyor –Sierra Leone Cumhuriyeti ve Timor-Leste Demokratik Cumhuriyeti’ndeki davalar gibi- ve bu sayede

yerel topluluklar arasındaki etkilerini ve ilişkilerini güçlendiriyorlar.

Bugüne kadar ortalama 40 hakikat komisyonu kuruldu. Hesap sorulabilirlik, geçmişte işlenen suçların ve bu suçlardan mağdur olanların deneyimlerinin resmi olarak tanınması, kapsamlı bir tarih ve vatandaşlık tanımı oluşturmak, tazminat için mağdurların

belirlenmesi, geçmişle ahlaki/sembolik bir kırılma yaratmak, hukukun üstünlüğüne ve insan haklarına saygılı bir kültürün gelişmesine katkıda bulunmak, kurumsal reformlar için önerilerde bulunmak ve ulus inşa süreci ve uzlaşma sürecinde görev yapacak bir platform oluşturmak, bu komisyonların ortak hedeflerinden bazıları.

2000 yılından sonra kurulan ulusal hakikat komisyonları: Kadın Sayıları ve Oranları³²

Ülke	Başlangıç tarihi	Hakikat komisyonunun adı	Toplam komisyoner sayısı içinde kadın komisyonerlerin sayısı	Kadın komisyonerlerin oranı
Uruguay	2000	Barış Komisyonu	6'da 0	% 0
Güney Kore	2000	Kore Cumhuriyeti Şüpheli Yıkımı üzerine Başkanlık Hakikat Komisyonu	9'da 1	% 11
Panama	2001	Panama Hakikat Komisyonu	7'de 2	% 28
Peru	2001	Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	12'de 2	% 17
Sırbistan-Karadağ	2002	Sırbistan-Karadağ Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (Yugoslav Hakikat ve Uzlaştırma Komisyonu olarak da bilinir.)	15'et 3	% 20
Gana	2002	Ulusal Uzlaşma Komisyonu	9'da 3	% 33
Timor-Leste	2002	Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	7'de 2	% 29
Sierra Leone	2002	Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	7'de 3	% 43
Şili	2003	Siyasi Tutukluluk ve İşkence Ulusal Komisyonu (Valech Komisyonu)	8'de 2	% 25
Kongo Demokratik Cumhuriyeti	2003	Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	8'de 2	% 25
Paraguay	2004	Hakikat ve Adalet Komisyonu	9'da 1	% 11
Fas	2004	Eşitlik ve Uzlaşma Komisyonu	16'da 1	% 6
Liberya	2006	Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	9'da 4	% 44
Ekvator	2007	Hakikat Komisyonu	4'te 1	% 25
Morityus	2009	Hakikat ve Adalet Komisyonu	5'te 1	% 20
Solomon Adaları	2009	Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	5'te 2	% 40
Togo	2009	Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu	11'de 4	% 36
Kenya	2009	Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu	9'da 4	% 44
Kanada	2009	Kanada Hakikat ve Uzlaşma	3'te 1	% 33
Honduras	2010	Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu	6'da 2	% 33

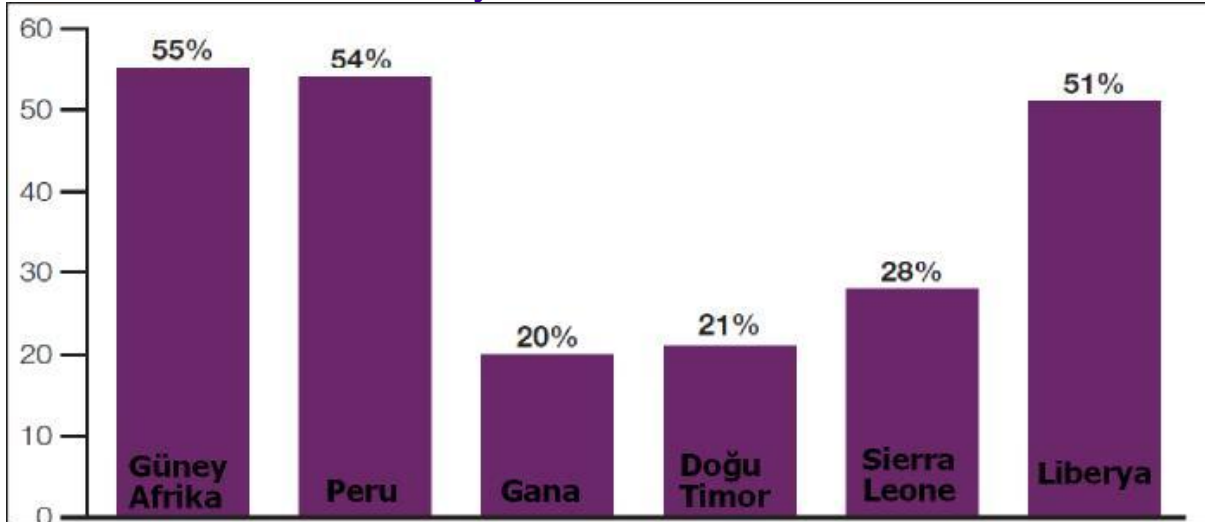
Hakikat komisyonlarında toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma

Yıllar içinde, hakikat komisyonlarının çalışmalarında toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırmada ilerleme kaydedildi. Latin Amerika'da kurulan ilk komisyonlar toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda herhangi bir yaklaşıma sahip değildi: Arjantin'deki (1983-1984) ve Şili Cumhuriyeti'ndeki (1990-1991) hakikat komisyonları kendi ulusal hakikat arayışları içinde toplumsal cinsiyet eşitliğine yer vermenin önemini olduğunun farkına varmadılar ve talepler içinde bu eşitsizliğe yer vermedi. SATRC (1995–2000), kadınların kendi hikayelerini anlatmaları ve kendi adalet ve uzlaşma taleplerini ifade etmeleri için teşvik edildiği oturumları düzenleyen ilk komisyondu. Peru Cumhuriyeti'ndeki ve Sierra Leone'daki hakikat komisyonları, Güney Afrika örneğinden öğrendikleri temel üzerine kuruldu. Peru Komisyonu önemli bir örnek oluşturdu. Hem işlemlerinde toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırdı hem de komisyonun günlük işleyişi içinde toplumsal cinsiyet etkenini eklemek için ayrı bir toplumsal cinsiyet birimi kuruldu.

Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nda (2002–2003), kadın mağdurlara özel destek hizmeti verildi, bu sayede pek çok kadın yaşadıkları ihlallerle ilgili sessizliklerini bozdu. Bu araştırmalar sonucunda hazırlanan rapor, çatışma öncesi dönemde varolan toplumsal cinsiyet eşitsizliği ile çatışma

döneminde yaşanan ihlallerin cinsiyetçi yapısı arasındaki bağlantıyı kuran ilk rapordur.³³ Komisyonun hazırladığı sonuç raporunda özellikle belirtilen şuydu "Sierra Leone'da ekonomik ve siyasal ilişkilerin yönetimindeki dışlama ve ötekileştirme kültürü sivil çatışma döneminin öncesinde de çatışma dönemi boyunca da mevcuttu... Bugün de varolmayı sürdürüyor... devlet yapılarında ve politikaların belirlenmesinde kilit önemde olan geleneksel oturumlarda kadınlar yer almıyor. Kadınlar, güvenlik sektörü reformu ve çatışma sonrası dönem ve barış inşası için devlet tarafından önlem alınması gibi süreçlerden dışlanmış durumdadır."³⁴ Bu dışlanma ve eşitsizlik nedeniyle çatışmanın etkisinin şiddetlendiği ve kadınların geçmişte yaşanan şiddet olaylarını anlatma yetilerinin "arsa, kredi, eğitim ve teknoloji gibi üretken varlıklara yeterli erişimlerinin olmaması"³⁵ nedeniyle engellenmiş durumda olduğu da raporda yer aldı. Benzer şekilde, TRC tazminat için yaptığı önerilerde yapısal eşitsizlikleri hedef almanın şu gibi önlemleri gerektirdiğini söylüyordu: "kadınların baskı altında tutulmasına sebep olan tutum ve normları değiştirmek için hukuk reformu yapmak, adalete erişimi sağlamak, ayrımcı örfi hukuk ve pratikleri kaldırmak, kurumsal kapasiteyi geliştirmek ve eğitim programları oluşturmak. Komisyon, eğitim, sağlık, ekonomik güçlendirme ve siyasi katılımın Sierra Leone'daki kadınların koşullarının iyileştirilmesi için öncelik alanları olduğunu düşünüyor."³⁶

Kadınlar tarafından hakikat komisyonlarına verilen ifadelerin oranları

Cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçlara ya da kadınların çatışma deneyimine özel bölüm ayıran hakikat komisyonu raporları:

- » Güney Afrika
- » Peru
- » Timor-Leste
- » Sierra Leone
- » Liberya
- » Fas
- » Guatemala
- » Haiti

Kadınlar hakikat komisyonlarına çok sayıda ifade vermişken, bu ifadelerden pek çoğu, ailenin erkek üyelerinin yaşadığı ihlallerle ilgili oluyordu. Bu alanda artan deneyim sonradan kurulan komisyonlarda bazı olumlu pratiklerin geliştirilmesine yol açtı. Liberya Cumhuriyeti'nde, komisyonun toplumsal cinsiyet komitesi ve uzmanları tarafından yapılan hazırlık ve görüşme öncesi destek sayesinde, kadınların tanık olarak temsili erkeklerle eşitlendi ve kadınlar da kendi deneyimlerini anlattılar. Tanık olarak gelen kadınların sayısının beklenenden çok az olduğu Timor-Leste'de, toplumsal cinsiyet birimi kadınlarla 200 derinlemesine sözlü tarih çalışması gerçekleştirdi ve bu sayede kadınların deneyimi hakkındaki fikirlerine katkı sağlamış oldular.

Ancak kadınların cinsel şiddet suçları ile ilgili verdikleri bilgiler hâlâ çok sınırlı. Örneğin Timor-Leste'de komisyon tarafından sadece 853 cinsel şiddet vakası kaydı yapıldı. Bu, çatışma süresince büyük ölçekte tecavüzlerin yaşandığı tahmini ve BM'nin Doğu Timor'daki Uluslararası Soruşturma Komisyonu'nun bulgularıyla tezat oluşturuyor. BM Komisyonu raporunun sonuçları "Ocak 1999'tan sonra Doğu Timor'da cinsel istismar, tecavüz, soyulma ve kadınların cinsel köleliği gibi ciddi şiddet biçimlerinin" yaşandığını ortaya koyuyor.³⁷ Liberya'da, hakikat komisyonlarına ifade vermek için gelen kadınların sayısı erkeklerin sayısına eşit olmasına rağmen, anlatılan şiddet deneyimlerinin yüzde 4'ünden azı cinsel şiddet ve onunla ilişkili suçlarla ilgiliydi. 2005 yılında Dünya Sağlık Örgütü tarafından gerçekleştirilen çalışmada araştırılan dört ülkede, kadınların yüzde 80'inden fazlasının cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet türlerinden birini yaşamış olduğu sonucuna ulaşıldı.³⁸ Bugüne kadar kurulan tüm hakikat komisyonlarında, çatışma döneminde yaşanan cinsel şiddetin boyutu ile geçiş dönemi adalet mekanizmalarına açıklananlar arasında buna benzer farklılıklar hep oldu.

Toplumsal cinsiyeti hakikat komisyonlarının kapsamına dahil etme uygulamasının bugüne kadarki en iyi örneği Timor Leste'de yaşanmış olabilir. Timor Leste'de (2002-2003) komisyonun kadınlarla yaptığı görüşmeler sadece cinsel şiddete değil, kadınların sosyo-ekonomik haklarını ve çatışmanın daha geniş kapsamlı etkilerini de içerecek şekilde farklı çatışma deneyimlerine de eğildi. Örneğin, Doğu Timor Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun raporu "zorla yerinden edilmenin kadınlara aklıktan saldırıya daha açık hale gelmeye ve cinsel istismara, zorla çalıştırmadan temel özgürlüklerin inkârına çok çeşitli zararı olduğunu; kadınların vatandaşlık ve siyasi haklarından mahrum kalmasının, toplumsal ve ekonomik haklarının inkâr edilmesine girift bir biçimde bağlı olduğunu ortaya koyar."³⁹

Ancak, bu öğrenme süreci doğrusal değildir. Kenya'da Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu'nun kurulmasını sağlayan yasa (2008) toplumsal cinsiyete değinmesine rağmen kadın komisyonerlere yer vermez, toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma stratejisini ya da toplumsal cinsiyet adaletini daha genel anlamda geliştirme planlarını içermez. Komisyon 2009 yılında kendi çalışmalarını yönlendirmek için bir toplumsal cinsiyet politikası geliştirmek yönünde bir sürece girince, toplumsal cinsiyet duyarlılığının başlangıçtan itibaren yol gösterici ilkeler arasında olmasını garantilemek için toplumsal cinsiyete duyarlı önlemler Komisyonun kurucu yasasında ve Komisyonun kurulmasını sağlayan kanun ve yetki belgesinde yer alır.

UNIFEM Sierra Leone'da pek çok girişim yaparak, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun (TRC) çalışmalarının güçlendirilmesinde rol oynadı. Bu girişimler şunlardır:

- » Kadınları etkileyen suçların incelenmesini garanti altına almak için Kadın Çalışma Kolu, RC'ye kadın katılımını sağlamak için harekete geçen yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşları ve Özel Yetkili Mahkeme ile birlikte çalışmak;
- » Tanıklıklarını anlatmak için komisyona gelmeleri yönünde (örneğin ulaşmaları için) kadınlara destek veren kadın gruplarına, kendi bölgelerinde yaşayan kadınların deneyimleri üzerine belgeleri toplayacak ve tecavüz sonrası hayatta kalanların acil tıbbi ihtiyaçlarını karşılayacak olan sivil kuruluşlara fon sağlamak;

» Toplanan verinin toplumsal cinsiyet açısından ayrıştırılmasını sağlamak için komisyonun kendisine bilişim teknolojisi desteği sunmak; ve
» Kadınların ihtiyaçlarına ve kaygılarına cevap vermeleri yönünde destek olmak için komisyonerlere ve üst düzey TRC kadrosuna eğitim vermek. Bu eğitimin akabinde komisyonerler, tanıkları koruma programı ve travma danışmanlık hizmetleri gibi özel koşullar yaratarak, cinsel şiddetle ilgili ifadelerin toplanmasını teşvik ettiler.

Hakikat komisyonları aracılığıyla kadınların çatışma deneyimleri açısından adaleti sağlamak için en başından itibaren hakikat komisyonlarının çalışmalarına toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektif yerleştirilmeli ve tavsiyeler uygulanmalıdır.

Bir hakikat komisyonunun yetkisi oluşturulurken toplumsal cinsiyete duyarlı bir kurum olacağını garanti etmek için temel birtakım unsurlara

dikkat edilmelidir. Bunlar: komisyoner seçim heyetine kadın gruplarının dahil edilmesi; kadın çalışan kotası; cinsel şiddetin incelenecek suçlar arasında özellikle belirtilmesi; toplumsal cinsiyet biriminin kurulması; toplumsal cinsiyete duyarlı şekilde tanıkların korunması ve psikolojik-toplumsal desteğin sağlanması politikaları.

Artık daha fazla hakikat komisyonu komisyoner alımında kadın kotası uyguluyor. Örneğin, Timor-Leste hakikat komisyonunun yetki sözleşmesinde, ulusal ve bölgesel komisyonerlerden en az yüzde 30'unun kadın olması gerektiği ve işe alırken adaylara toplumsal cinsiyet uzmanlığının sorulması gerektiği yer alıyor. Liberya'da kurucu yasada dokuz komisyonerden en az dört tanesinin kadın olması gerektiğini belirtiliyor.

Toplumsal cinsiyete duyarlı yetki belgesi dili örnekleri:

Liberya Hakikat ve Uzlaşma Yasası

Liberya Hakikat ve Uzlaşma Yasası:

» Liberya halkının "kadın ve çocukların hakları ve korunmasına dair uluslararası anlaşma ve protokollere" bağlılığını yeniden teyit eder (Başlangıç, 12. paragraf);

» TRC'nin "kadınların, çocukların ve korunmasız grupların deneyimlerini ele almak ve toplumsal cinsiyete dayalı ihlallere bilhassa dikkat etmek için özel mekanizma ve prosedürler" uygulamasını mecbur kılar (IV. Madde, Bölüm 4e);

» Dokuz komisyonerden en az dört tanesinin kadın olmasını garanti eder (V. Madde, Bölüm 7);

» TRC'nin "insan hakları ihlalleri, toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı ihlaller konularını dikkate alacağını ve bu konular hususunda hassas olacağını kabul eder. Bu ihallerden yargılanmış kişilerin TRC tarafından işe alınmamasını; komisyonun çalışmalarında, etkinliklerinde ve faaliyetlerinde toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma stratejisinin işletilmesini sağlar. Bunun için TRC'nin her kademesinde kadınların tam olarak temsil edileceğini ve kadın ve çocuk mağdurların ve failerin, sadece haysiyetinin ve güvenliğinin korunması için değil aynı zamanda tekrar travma yaşamalarının engellenmesi için de özel mekanizmaların kullanılacağını garanti eder" (VI. Madde, Bölüm 24);

» TRC'nin ifade almak için hazırlayacağı alanı "cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı suçlar hususuna ve özellikle de Liberya'da yaşanan silahlı çatışma döneminde kadın ve çocukların deneyimlerine dikkat gösterecek şekilde" oluşturmasını şart koşar (VII. Madde, Bölüm 26f);

» Komisyonun kadın ve çocuk hakları konusunda uzman kişileri çalıştırmasını zorunlu kılar ve "kadınların ve çocukların TRC'ye ifade vermelerini olanaklı kılacak ve aynı zamanda da onların güvenliğini koruyacak ve toplumla yeniden bütünleşmelerini ya da psikolojik iyileşme süreçlerini tehlikeye atmayacak ya da geciktirmeyecek özel önlemler ya da mekanizmalar uygulayacağını garanti eder. (VII. Madde, Bölüm 26o); ve

» İfade verdikten sonra travma yaşayabilecek, damgalanma ya da tehdit edilme riskleriyle karşılaşabilecek kadın ve çocuklar için olay bazında özel tanık koruma önlemleri almasını gerektirir (VII. Madde, Bölüm 26n).

Yasa aynı zamanda oturumların gizli yapılması koşulunu koydu ve tanıkların kendi istedikleri dilde ifade verebilmesi için komisyonun özel önlemler almasını zorunlu kıldı.

Hakikat komisyonu süreçlerinde toplumsal cinsiyete duyarlı özel önlemlerin alınması önündeki en büyük engelin finansman olduğu belirtilir: Güney Afrika'da araştırmacılar uygun bir toplumsal cinsiyet araştırmasının kaynak sıkıntıları nedeniyle sınırlı olduğuna işaret etti; Peru'da toplumsal cinsiyet birimi için fon

bulunamaması nedeniyle bu birim diğer birimlere bağımlı kaldı ve bu da faaliyetlerini ve etkisini önemli ölçüde sınırlandırdı; Liberya'da hem Toplumsal Cinsiyet Komitesinin kurulması hem de toplumsal cinsiyet politikasının belirlenerek uygulanması kaynak sorunları nedeniyle TRC sürecinin sonlarına doğru

gerçekleştirilebildi; Kenya'da ise Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu'nun yetki sözleşmesinde ayrı bir toplumsal cinsiyet biriminin kurulması ihtimali yer almasına rağmen, kaynak sorunları nedeniyle toplumsal cinsiyet konusunun daha geniş bir "Özel Hizmetler Birimi" altında diğer mağdurlar ve azınlıklarla birlikte ele alınmasına karar verildi. Hakikat komisyonlarının başarısı ve toplumsal cinsiyete özel etkinlikler için uygun bir finans kaynağı çok önemli olsa da, bu durum sadece kısıtlı finans kaynakları sorunu değildir, öncelik ve eldeki fonların kullanımı sorunudur. Hakikat komisyonlarının tüm çalışmalarına toplumsal cinsiyet analizini dahil etmek çok önemlidir ve bu bütçenin büyüklüğünden bağımsız da yapılabilir.

Hakikat komisyonlarının sonuç raporları da kadınların çatışma deneyimlerinin belgelenmesini ve uygun tazminat önerilerinin yapılmasını sağlamak açısından başka bir yol sunar. Bu raporlar hem kadınların çatışma dönemi deneyimleri üzerine ayrılmış bölümlere hem de raporun her bölümüne hakim toplumsal cinsiyet analizine sahip olmalıdır. Timor-Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (CAVR) sonuç raporunda cinsel şiddete ayrılmış bir bölüm sundu. Bu bölümde şöyle dendi: "Tecavüz, cinsel kölelik ve cinsel şiddet, özgürlük savunucuları üzerinde terör, güçsüzlük ve umutsuzluk yaratmak için oluşturulan kampanyanın bir parçası olarak kullanılan yöntemlerdir. Doğu Timorlu kadınların yaşadığı cinsel şiddet... sadece mağdurların değil aynı zamanda bağımsızlık hareketini destekleyen herkesin kendilerine saygılarını ve gayretlerini yıkmak için kasıtlı olarak uygulandı. Amaç, bu kişileri Endonezya'yla birleşmek yönündeki politik hedefi kabul etmeye zorlamaktı."⁴⁰ Komisyon ayrıca "Endonezya güvenlik güçlerinin ve destekçilerinin, korunmasız Doğu Timorlu kadınlara yönelik yaygın ve sistematik tecavüz, cinsel işkence ve (cinsel kölelik dışında) cinsel şiddet eylemleri içinde yer aldığını... kurumsal pratiklerin ve Endonezya güvenlik güçlerinin resmi ya da gayriresmi politikasının, Endonezya silahlı güçleri ve onların emrindeki ve kontrolündeki destekçi gruplar tarafından Doğu Timorlu kadınların tecavüz, cinsel işkence ve cinsel aşağılanmalarını tolere ettiğini ve cesaretlendirdiğini" ortaya çıkardı.⁴¹

Peru Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu sonuç raporunda, "şiddetten etkilenen toplumlarda çok sayıda kadın ve çocuğun yerinden edilmesi ve sadece kadınların çalıştığı hanelerin artması gibi insan hakları ihlallerinin ekonomik nedenleri

ve sonuçlarının da önemli toplumsal cinsiyet boyutları olduğuna" işaret etti.⁴²

Komisyon raporlarında toplumsal cinsiyete ayrılan bölümlerinde yer alması gereken konular

- » İnsan hakları ihlallerinin cinsiyetçi yanları;
- » İnsan hakları ihlallerinin ve daha geniş çatışmaların toplumsal cinsiyete göre farklılaşan etkileri;
- » Kadına yönelik suçlarla ilgili ulusal ve uluslararası hukuk;
- » Kadınların insan hakları ihlalleri karşısında korunmasız kalmasına sebep olan koşullar;
- » Milliyetçilik ve şiddetle ilişkisi üzerinden, çatışmaya nüfuz eden kadınlık ve erkeklik ideolojileri;
- » Çatışmayı belirleyen ırkçılığın ve sosyal dışlanma/ötekileştirme yaratan diğer koşulların toplumsal cinsiyet dinamiği;
- » Kadın aktivistlerin hem bireysel hem de örgütlü rolü;
- » Çatışmadan etkilenen toplumlarda yaşanan psikososyal travmanın toplumsal cinsiyet boyutu;
- » Bireysel ve tematik açık yargılamalarda ortaya çıkan sorunlar;
- » Kadınlara özel ihtiyaçların ve hedeflerin ele alındığı tazminat ve reformlar için öneriler;
- » Komisyonun bulgularının toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış şekilde istatistiksel analizleri;
- » Kadına yönelik suçları araştırırken komisyonun karşılaştığı sorunlar; ve
- » Komisyonun çalışmalarının ve bulgularının toplumsal cinsiyet açısından sınırlılıkları.

Bilgilerin derlendiği kaynak: Vasuki Nesiha ve dig., "Hakikat Komisyonları ve Toplumsal Cinsiyet: İlkeler, Politikalar ve Yöntemler" Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi (ICTJ), 2006

Hakikat komisyonları tarafından hazırlanan sonuç raporları, hem bireysel çözümleri hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hedef alan daha geniş reformları kapsayacak şekilde toplumsal cinsiyete duyarlı tazminatlar önermeleri açısından da önemlidirler. Fas Krallığında, Eşitlik ve Uzlaşma Komisyonu topluma ödenen tazminatların toplumsal cinsiyet yaklaşımı dikkate alınarak belirlenmesi ve kadınlara gönderme yaparak, özel grupları hedef alması gerektiği önerisinde bulundu. Komisyon hukuksal reformlara ilişkin olarak da "uluslararası normlara uygun şekilde, kadına yönelik şiddetin açık ve tam bir tanımının yapılması" çağrısında bulundu.⁴³ Timor-Leste'deki CAVR dul kadınlar, yalnız yaşayan anneler ve cinsel şiddete uğramış olanlar dahil en muhtaç durumda olanlara verilecek tazminatlara öncelik verilmesi gerektiği tavsiyesinde bulundu. Aynı zamanda

tazminatların beceri eğitimi ve gelir sağlayıcı aktiviteleri de kapsamasını ve her tazminat fonunun yüzde 50'sinin kadın hak sahipleri için ayrılması önerildi.⁴⁴ Sierra Leone TRC tarafından yapılan öneriler de hukuksal reformları ve siyasette kadın temsili için yüzde 30 kadın kotası talebini içeriyordu.

Soruşturma komisyonu

Soruşturma komisyonları geçiş dönemi adaleti mekanizmaları için önemli öncüller olarak hizmet edebilirler. Örneğin Kenya Cumhuriyeti'nde, genellikle başkanının adıyla Waki Komisyonu olarak anılan Seçim Sonrası Yaşanan Şiddeti Soruşturma Komisyonu 2008 yılında kuruldu ve 2007 yılında yapılan genel seçimler sonrasında yaşanan şiddet olaylarını araştırmakla görevlendirildi. Komisyon hazırladığı raporda "Kenya'da 2007 yılında yapılan Genel Seçimlerle ilişkili olarak işlenen suçlardan, özellikle insanlık suçlarından, en çok sorumlu olan kişilerin hesap vermesi için" oluşturulacak özel bir mahkeme talebinde bulundu. Waki Komisyonu, bugün Kenya'da çalışmakta olan Hakikat, Adalet ve Uzlaşma Komisyonu için bir zemin hazırladı ve ulaştığı sonuçlar bugün ICC tarafından yapılan araştırmaların temelini oluşturdu.

BM'nin Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu 2004 yılında, uluslararası insancıl ve insan hakları hukuku ihlallerini araştırmak için Darfur'da kuruldu. Komisyon, geniş çaplı ihlallerin gerçekten yaşandığı sonucuna ulaştı. Tecavüz ve diğer cinsel şiddet suçları üzerine çalışan özel bir bölümü olan Komisyon, bölgede işlenen suçların "yaygın ve sistematik" tecavüz ve cinsel şiddet suçlarını kapsadığını ve bu suçların insanlık suçları ölçeğine taşınabileceğini ortaya koydu.⁴⁵ Komisyon, bulgularının ışığında Güvenlik Konseyi'ne yaptığı öneride, konunun araştırılması ve olası yargılama için Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi'ne göndermesini söyledi. Akabinde bu talep yerine getirildi.

Bu kuruluşların gelecekteki yargılamalar için zemin hazırlaması ve komisyonun çalışmaları süresince cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet içeren suçlarla ilgili soruşturmaların tam olarak araştırılmasını sağlaması, bu suçlar için gelecekte adaletin sağlanması ihtimalini önemli ölçüde artırmaktadır.

Aynı şekilde, 2009 yılında Gine Cumhuriyeti'nde, aynı yılın Eylül ayında yaşanan şiddetli baskı dönemini araştırmak için uluslararası soruşturma komisyonu kuruldu. Bu komisyon toplumsal cinsiyet perspektifi

açısından o zamana kadar kurulan diğer komisyonlar arasında en sağlam olanı idi. Komisyon, Gine'li vatandaşlara karşı işlenen insanlık suçlarının muhtemel sorumluları arasında devlet başkanını ve pek çok müttefikini de saydı. Ve en az 109 kadının tecavüz ve farklı cinsel şiddet türlerine maruz kaldığını ve bu suçların kendilerinin insanlık suçu olarak sayılabileceğini ortaya koydu.

Soruşturma Komisyonlarına UNIFEM desteği

Gine'de ve Kenya'da UNIFEM soruşturma komisyonlarının çalışmalarını desteklemekte ve sivil toplumu cinsel şiddetin kullanımını belgelemeleri ve bu bilgiyi komisyonlara iletmeleri yönünde yardımcı olmakta çok önemli bir rol oynadı. Kenya'da UNIFEM, Seçim Sonrası Yaşanan Şiddeti Soruşturma Komisyonu'na toplumsal cinsiyet danışmanı olarak destek verdi. Bu şekilde toplumsal cinsiyete duyarlı bir sürecin işlenmesini destekledi, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin araştırma süreçlerine dahil edilmesini sağladı ve Cumhurbaşkanı ve Afrikalı Akil Kişiler Paneli'ne sunulan sonuç önerilerine kadınlarla ilgili sorunları da dahil etti. Aynı zamanda UNIFEM ortaklarla birlikte çalışarak 300 kadının tanıklığını topladı. Bu tanıklıklar Komisyona sunularak kadınların şiddet deneyimlerinin belgelenmesi sağlandı. Bu sayede, bu deneyimlerin ele alınması ihtimalini artırdı. Gine'de ise, UNIFEM cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin incelenmesi ve yargılanması süreçlerinde uluslararası birliktirliği görev aldı.

Soruşturma Komisyonlarına UNIFEM desteği

Gine'de ve Kenya'da UNIFEM soruşturma komisyonlarının çalışmalarını desteklemekte ve sivil toplumu cinsel şiddetin kullanımını belgelemeleri ve bu bilgiyi komisyonlara iletmeleri yönünde yardımcı olmakta çok önemli bir rol oynadı. Kenya'da UNIFEM, Seçim Sonrası Yaşanan Şiddeti Soruşturma Komisyonu'na toplumsal cinsiyet danışmanı olarak destek verdi. Bu şekilde, toplumsal cinsiyete duyarlı bir sürecin işlenmesini destekledi, cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin araştırma süreçlerine dahil edilmesini sağladı ve Cumhurbaşkanı ve Afrikalı Akil Kişiler Paneli'ne sunulan sonuç önerilerine kadınlarla ilgili sorunları da dahil etti. Aynı zamanda UNIFEM ortaklarla birlikte çalışarak 300 kadının tanıklığını topladı. Bu tanıklıklar Komisyona sunularak kadınların şiddet deneyimlerinin belgelenmesi sağlandı. Bu sayede, bu deneyimlerin ele alınması ihtimalini artırdı. Gine'de ise, UNIFEM cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddetin incelenmesi

ve yargılanması süreçlerinde uluslararası bilirkişi olarak görev aldı.

Gayriresmi hakikat arayışı önlemleri

Gayriresmi sivil toplum girişimleri hakikat arayışını daha ileriye taşımak ve kadınların yaşadığı ihlallerin hesap verilebilirliğini sağlamak açısından önemli bir rol oynadı. 2000 yılında, İkinci Dünya Savaşı sırasında binlerce Asyalı 'seks kölesi'nin yaşadıklarının hesabının sorulabilmesi için uluslararası ve yerel sivil toplum kuruluşları Tokyo'da Uluslararası Kadın Mahkemesi düzenlediler. On yıl sonra Mart 2010'da Guatemala Cumhuriyeti'nde yerel sivil toplum örgütleri tarafından, ülkede yaşanan uzun silahlı çatışma döneminde cinsel şiddete maruz kalan kadınların ifadelerini dinlemek için bir Vicdan Mahkemesi kuruldu. Bunlar genellikle sembolik düzeyde önlemlerken, bu mahkemeler yine de tanıkların kendi hikayelerini anlatmaları ve yargıçların hüküm vermesi ve gelecekteki yargılamalar için bulgular sunup tavsiyede bulunması için bir platform işlevi gördü. Aynı zamanda, bunlar gelecekteki muhtemel yargılamalar için belgelenmiş oldu. Guatemala Mahkemesi'ndeki davada, çatışma döneminden en çok etkilenen ancak hâlâ ötekileştirilmeye devam eden ve adalet arayışı açısından önlerinde ancak sınırlı alanlar bulunan yerli kadınlara özellikle destek verildi.⁴⁶

Tazminatlar

“Tazminat, suç ve ihlallerin doğrudan sebep ve sonuçlarının ötesine geçmelidir; Tazminatlar kadınların ve genç kızların hayatlarını olumsuz yönde şekillendiren siyasi ve yapısal eşitsizlikleri hedef almalıdır.”

—Kadınların ve Genç Kızların Hukuk Yoluna Başvurma ve Tazminat Hakları üzerine yayınlanan Nairobi Deklarasyonu (2007)⁴⁷

En geniş anlamıyla tazminatlar – geçmiş zararları, özellikle de yaygın olarak çatışma ya da baskı dönemleri ile ilişkili sistematik insan hakları ihlallerinin tazmin etmek için- 'iyileştirme' amacı olan önlemlerdir. Geçmişte yaşanan insan hakları ihlallerini iyileştirme amacıyla tasarlanan tüm önlemler arasında, tazminatlar en doğrudan şekilde mağdura odaklanır ve aslında sadece dar anlamda tanımlanmış şekilde tazminat ödemesi yapmak açısından değil, aynı zamanda çatışma sonrası toplumlardaki toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dönüştürülmesine katkıda bulunmak açısından da daha büyük bir potansiyel barındırırlar.

Tazminat terimi –mağdurların zararını karşılamak yönündeki ahlaki yükümlülük fikri- pek çok uluslararası anlaşmada yer alır ve pek çok geleneksel adalet sisteminde bulunan bir ilkedir. Hiçbir önlem ciddi insan hakları ihlallerinden kaynaklı zararları telafi edemeyecek olsa da, tazminatların amacı zararı onaylamak, sorumluluğu kabul etmek ve bu zararları onarmaya katkı sağlayacak – maddi, sembolik ve ahlaki- önemleri almaktır.

BM “Ağır İhlal Mağdurlarının Hukuk Yoluna Başvurma ve Tazminat Hakkı ile İlgili Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Genel Kuralları ve Esasları ile Ağır Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalleri”⁴⁸ tazminat hakkının yerine getirilmesine yönelik bir kılavuz niteliğindedir. Tazminat programının öğelerini belirler. Bu öğeler: zararı karşılama, telafi, rehabilitasyon, tatmin ve tekrar gerçekleşmeme garantisidir.

Bu unsurların her biri toplumsal cinsiyet perspektifinden incelenmelidir ki tazminat programları basitçe toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve haksız uygulamaları yeniden üretmesin. Örneğin, zararı karşılamının tanımı geleneksel olarak mağdurun eski durumuna dönmelerini sağlamak olarak anlaşılır. Bu, tazminatların hukuki temelini oluşturur. Kadınlar için bunun anlamı genellikle, eşitsiz ve adaletsiz olan eski duruma dönmelerini sağlamaktır. Bu durumda yasa uygulanmış da olsa, zararı karşılama niyeti yerine getirilmemiş olur. Aynı şekilde tekrarlanmamasına yönelik garanti de, resmi çatışma durmuş olsa da yüksek düzeyde şiddet görmeye devam eden kadınlar için pek anlam ifade etmez. Bu nedenle, tazminat programları çatışmanın temel sebeplerini hedef almalı ve kadınların güvelliğini daha ileri bir noktaya taşımalarıdır ki ana amaçlarını yerine getirebilsinler.

Kadınların toplum içindeki konumları ve çatışma öncesinde ve çatışma sırasında üstlendikleri roller ve yaşadıkları deneyimler somut bir şekilde saptandıktan sonra tazminat şartları belirlenebilir. Kapsam dahilindeki ihlaller kadınların deneyimlerine uygun olmalıdır. Çoğu program, zorla gebelik, zorla kısırlaştırma ve zorla kürtaj gibi üreme ile ilgili ihlallerin tazminini kapsam dışı bırakarak dolaylı olarak kadınlara karşı ayrımcılık uygulamaktadır. Aynı zamanda kadınların çatışma dönemlerinde orantısız bir şekilde deneyimledikleri sosyo-ekonomik ihlaller dizisi de görmezden gelinmiştir.

İdari tazminatlar

İdari tazminat programları⁴⁹ pek çok farklı biçimde olabilir: bireysel bağışlar ya da tazminat

ödemeleri; geçmişte yaşanan şiddet olaylarından en çok etkilenen bölgeleri hedefleyen toplumsal tazminatlar; mağdurların hizmetlere öncelikli erişimini sağlayacak koşullar; ya da anma girişimleri ve resmi özürler gibi sembolik önlemler. Kapsamlı ve etkili bir tazminat programı tüm bunların hepsini kapsayacaktır.

Bireysel ödemeler ya da hibeler kadınlar için oldukça yararlı olabilir. Çünkü bunlar geçmişte yaşanan zararın etkilerini azaltmak için kullanılabilirdi gibi aynı zamanda da ekonomik güçlenmeye yardımcı olur. Bu amaç doğrultusunda, maddi tazminatlar, kadınlar için bu amaçları gerçekleştirebilecek şekilde düşünülmelidir. Ayrıca ailedeki ve toplumdaki güç ilişkileri ve daha geniş bağlamsal faktörler de dikkate alınarak dağıtım gerçekleştirilmelidir. Örneğin, cinsel şiddet görmüş olanlara yapılacak tazminat ödemesinin, kadınların daha fazla damgalanmaya maruz kalmayacakları bir gizlilik içinde yapıldığından emin olunmalıdır. Ödemelerin dağıtımı, kadınların gerekli belgelere ya da banka hesaplarına erişimi olup olmadığına dikkate alınarak yapılmalıdır. Güney Afrika'da, tazminat programlarından faydalanmaları öngörülen Afrikalı kadınlardan pek çoğu, apartheid mirası nedeniyle kendi banka hesaplarına sahip değildi. 1999 yılında yapılan acil ihtiyari ödemeler ve 2003 yılındaki bireysel tazmin ödemelerinin her ikisi de bu nedenle çoğu kez erkek aile bireylerinin hesabına yatırıldı. Bu da, kadınların ödenen para üzerinde sınırlı kontrolü olmasına hatta hiç olmamasına sebep oldu. Bazı durumlarda, ödenen paranın nasıl harcanacağına dair gerginlikler aile içi şiddeti yaşanmasına katkıda bulunmuş oldu.⁵⁰

Kadınlara yapılan tazminat ödemeleri

Tazminat ödemelerinin dağıtımına dair cinsiyete göre ayrılmış bilgiler çok sınırlıdır.⁵¹ Elimizdeki sınırlı verilerden bazıları Timor-Leste hakikat komisyonundan elde edilmiştir. Bu komisyon çalıştığı dönemde 516 erkek (yüzde 73) ile 196 kadına (yüzde 23) acil ihtiyari tazminat ödemesi gerçekleştirdi.⁵²

Sierra Leone'da BM Barış Temin Fonu tarafından finanse edilen 1. Yıl Projesi 2918 cinsel şiddet mağdurunun ve 4745 savaş dulusunun her birine 100 dolar ödedi. Ayrıca, 235 kadın da fistül ameliyatı oldu ya da cinsel şiddetten kaynaklı sağlık sorunları için farklı türde tıbbi tedavi gördü. Ancak, organları alınmış kişiler gibi tazminat alan diğer mağdur kategorilerine dair cinsiyete göre ayrılmış verilere sahip değiliz.⁵³ ICC Mağdurlar için Vakıf Fonu, uluslararası mahkemeye bağlı ilk tazminat fonu. Bugün bu fon, Kuzey Uganda'da ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşayan

ve özel ihlallerden mağdur olan 13000 kişiye yardım ediyor.⁵⁴ Bunlardan 3100 tanesi cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddet mağduru kadınlardan oluşuyor. Diğer avas gazileri, savaşan güçlerle ilişkisi olan çocuk ve gençler, işkence, sakatlama ve tıbbi müdahale gerektiren diğer saldırıların mağdurlarını da kapsayan tazminat hakkı sahipleri ile ilgili cinsiyete göre ayrılmış veriler mevcut değil.

Toplumsal cinsiyete duyarlı tazminatlar konusundaki gelişmeler ciddi eksiklikler ve sorunlarla birlikte devam ediyor: tazminatlar nadiren tam olarak ve kapsamlı bir şekilde ödeniyor; erişim problemleri (kadınların farklı yerlerde yaşıyor olması, ulaşımın sorunlu olması, dil problemleri, okuma yazma bilmeme ve kendi haklarıyla ilgili bilgilerinin olmaması ve bundan kaynaklı sebeplerden) kadınların tazminat isteğinde bulunmalarını sınırlandırabiliyor. Çoğu durumda, tazminat sistemlerini toplumsal cinsiyete duyarlı bir şekilde şekillendirmek, basitçe cinsel şiddet suçunu tazminatı gerektiren ihlaller listesine eklemekle sınırlı kalıyor (bu da kadınların çatışma dönemlerindeki deneyimlerini ve tazmin edilmesi gereken kategorileri basitçe cinsel şiddet mağduru olmaya indiriyor). Ya da, toplumdaki cinsiyetçi güç ilişkilerini ve bu ilişkilerin iyileştirilmesi amacını nasıl etkileyeceğini dikkate almadan, hali hazırda tazminat programlarına 'kadınları eklemekle' yetiniliyor.

Hizmetlere erişimin sağlanmasıyla bireysel hibelerin eksiklikleri giderilebilir ve bu durum belli başlı zararların etkilerinden bazılarıyla başa çıkılmasında yardımcı olabilir. Örneğin cinsel şiddetin beden ve ruh sağlığı üzerinde ciddi etkileri vardır ve yardım önlemleri psikososyal bakım ve tıbbi hizmetlere erişimi de kapsmalıdır. Örneğin, Sierra Leone'da cinsel şiddet mağdurlarına verilmesi gereken tazminatlar içinde fiskül ameliyatının da olması gerektiği önerildi. Tecavüz sonrası doğan çocuklar için destek, kürtaj ya da evlat edinme yollarına erişim, anti-retroviral hapların ya da ihtiyaç duyulan diğer ilaçların sağlanması, cinsel şiddet mağdurları için sağlanabilecek diğer hizmetler arasında sayılabilir. Hizmetlere erişim ise özellikle ihlallerin fiili zararlarını azaltmaya yönelik olmalıdır.

Kolektif tazminatlar

Kapsamlı tazminat programlarının düzenlenirken kolektif tazminatlara gün geçtikçe daha çok önem vermeye başlanıyor. Özellikle de coğrafi olarak belli bir bölge ya da kimlik temelinde ihlallerin yaşandığı durumlarda ya da devlet yardımları nedeniyle bir ülkenin belli bir

bölgesi kasıtlı olarak az geliştirilmiş ya da ötekileştirilmişse ve bu durum çatışmanın sebebi ya da sonucu olmuşsa, yardımları kolektif olarak dağıtmak daha fazla sayıda insanın bundan yararlanmasını sağlar. Ayrıca, kolektif tazminatlar bireysel ihlallerin daha geniş etkilerine işaret etmeye başlayabilir. Örneğin çatışma döneminde yaşanan cinsel şiddet genellikle aileler ve topluluklar arasındaki bağların kopmasına ve terörün ortaya çıkmasına sebep olur, ki bu da kişiyi aşan kasıtlı bir zarardır. Fas'ta, yasadışı gözaltı merkezlerinin tek tek gözaltındakiler üzerindeki tüm toplumdaki etkisini dikkate alarak bu merkezlerin bulunduğu yerlerde yaşayanlara kolektif tazminatlar verildi: bu toplulukların yaşadığı bölgelerde bulunan gözaltı merkezlerinin gizliliğinin sürdürülebilmesi için burada yaşayanların ötekileştirilmesi ve izole edilmesi gerekiyordu ve bu amaca ulaşmak adına insanlar devletin ekonomik ve sosyal yardımlarından toplu olarak dışlandı.⁵⁵

Kolektif tazminat programlarını düzenlerken müzakereler de oldukça önemlidir. Araştırmalar, şiddete maruz kalmanın kadınlar ve erkekler üzerinde farklı etkileri olduğunu gösterir ve yaşananların etkisini ortadan kaldırmak için ne gibi önlemler alınması gerektiğine dair öneriler sunar. Aynı şekilde, belli toplulukları hedef alan kolektif programlar da eskiden yaşanan ötekileştirmenin ve güç ilişkilerinin farkında olmalı ve bu faktörleri de ele almalıdır. ICC Mağdurlar için Vakıf Fonu üzerine yapılan yakın tarihli bir araştırmada, Kuzey Uganda'da araştırmaya katılan erkeklere kıyasla kadınların toplu tazminatlardan bireysel olanları tercih ettikleri sonucunda ulaşıldı: Vatandaşların "bireysel" olarak mı "topluluk" olarak mı yoksa "her iki şekilde" mi yardım alması gerektiği sorulduğunda, kadınların çok büyük bir kısmı (yüzde 59) "bireysel" olarak derken, erkeklerin büyük bir kısmı ise (yüzde 55) ya "topluluk" olarak ya da "her iki şekilde" cevabını verdi. Araştırmada, bu topluluklar üzerine yapılan kapsamlı bir incelemeye dayanılarak bu tercihlerin, kadınların içinde yaşadıkları topluluklara güvensizliğini yansıtır olabileceği sonucuna ulaşıldı. Sonuçlar halihazırda varolan güç ilişkilerini ortaya koyuyor ve tazminatların ne şekilde olacağına dair karar alma sürecinde kadınların ötekileştirilebileceği ihtimalini gösteriyordu.⁵⁶ Araştırma, kadınların görüşlerinin eşit derecede yansıtılmasını ve hedeflenen insanların hepsinin tazminatlardan fayda sağlayabilmelerini garanti altına almak için kadınların çatışma sonrası karar alma süreçlerine katılımının gerekli olduğunu tekrar vurgulamış oldu.⁵⁷

Sembolik tazminatlar

Bu önlemler devletin özür dilemesini, anıtları, yeniden definleri ya da cadde ve kamu binalarının yeniden isimlendirilmesini kapsayabilir. Bu programların toplumsal cinsiyete duyarlı olmaları ve kadınların ulusal tarihte oynadıkları farklı rolleri —kadınları sadece mağdur ya da bakım emeği harcayanlar olarak resmetmeden— içermesi garanti altına alınarak, sembolik tazminatların "silahlı çatışma dönemlerinde ve sonrasında üretilen baskın kadınlık ve erkeklik rollerine meydan okumak"⁵⁸ amacıyla kullanılmaları sağlanabilir. Sierra Leone Cumhurbaşkanı'nın ülkede yaşayan kadınlardan özür dilemesi, bu türden sembolik tazminatlara bir örnektir. 27 Mart 2010 tarihinde—Dünya Kadınlar Günü— Cumhurbaşkanı Ernest Bai Koroma halkın önünde devletin "kadınları silahlı çatışmanın vahşetinden koruma görevini yeteri kadar yerine getirmediğini" söyledi.⁵⁹ Sierra Leone'lı kadınlara yapılan yanlışlar için özür diledi ve silahlı güçler adına kadınların affını istedi. Bundan sonraki süreçte kadınların haklarını korunacağına dair güvence verdi. Koroma aynı zamanda Sierra Leone'daki geleneksel ve kültürel pratiklerin kadınların insan haklarını ağır şekilde ihlal ettiğini kabul etti.

Tazminatlar yoluyla toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirme örnekleri

Peru'da tazminatlar konusuna toplumsal cinsiyete duyarlı bir perspektifle yaklaşarak, sembolik önlemlerin yanında sağlık, barınma ve eğitime erişimin de programın çerçevesine dahil edilmesiyle önemli kazanımlar elde edildi. Fas'ta kadınların karşılaştıkları zararların (mağdurların akrabalarını da içerecek şekilde) ayrıca tanınması, tazminatlar konusundaki geçmiş yaklaşımların ayrımcı uygulamalarının farkına varılması ve cinsel saldırıların zararını tazmin edilecek ihlaller kategorisine dahil edilmesiyle toplumsal cinsiyet temelli bir tazminat yaklaşımı geliştirildi. Ayrıca, hakikat komisyonu raporu da, Şeriat miras hukukunda belirtilen şekliyle en yaşlı erkek akrabasının yerine, ailedeki kadın aile reislerinin de tazminatları doğrudan ve eşit şekilde alabilmesini sağlayacak bir süreç önerdi.

Toplumsal Dönüşüm açısından Tazminatlar

Tazminat programları toplumsal cinsiyet adaletini sağlama potansiyellerini en yüksek düzeyde gerçekleştirebilmeleri için, hem hedef gözetmeli hem de dönüştürücü olmalıdırlar: savunmasız ya da muhtaç gruplar içinde belirli bir kesime uygulanacak şekilde hedef gözetmeli, esas eşitsizliklere çözüm bulacak şekilde de dönüştürücü olmalıdırlar. Tazminat programlarının dönüştürücü potansiyeline en iyi

örnek arazi iadesidir. Bu programlarda, tazminatlar arazi ve malların geri iadesini de kapsar; ancak pek çok durumda kadınların tapuya erişimi ya yasal olarak ya da pratikte kabul edilmez. Bu durumda tazminat, adaletsiz bir sistemi yeniden tesis etmek yerine, kadınlara erkeklerle eşit şekilde tapu ve miras hakkı tanınmasını da kapsamına almalıdır.

Dönüştürücü hedeflerin etkisini ve sürekliliğini garanti altına almak için, daha geniş kalkınma girişimleri ile uyumlu tazminatlar uygulanmalıdır. Örneğin, arazi iadesi durumunda, araziye erişim toprak reformuyla ve arazi kullanım hakkı yasası da dahil daha genel anlamda yeniden dağıtım politikalarıyla birlikte düşünülmelidir; aynı zamanda kırsal kalkınma programları ile de bağlantılı olmalıdır. Böylece, bu programlarla geliştirilen beceri, teknoloji ve krediye erişim olanaklarının yanında pazarlara ulaşımı sağlayan yol yapım politikalarının tümü kadınların geçimlerini sağlama kabiliyetlerini artırır ve toprak sahipliği ve mali kontrol konusundaki çarpık toplumsal cinsiyet yapılarının dönüştürür.⁶⁰

Tazminatların dönüştürücü olması yönündeki ihtiyaç, uluslararası politika ve hukukta da tanınmaya başladı. Özel Raportörün 2010 yılında Kadına Yönelik Şiddet üzerine yayınladığı tematik rapor kadınlar için tazminat uygulamalarına ayrıldı ve tazminatların dönüştürücü rollerini yerine getirmesi ihtiyacından bahsediyordu. Bu raporun öncesinde, Amerika Ülkeleri İnsan Hakları Mahkemesi, Meksika devletini mahkum ettiği Parmuk Tarlası davasında çığır açıcı bir karara imza attı (2009). Dava, kız kaçırma, cinsel saldırı ve ikisi reşit olmayan üç kadının öldürülmesi davasıydı. Mahkemede, bu suçların düzgün bir şekilde araştırılmadığı ya da yargılanmadığı ortaya çıktı ve devlet tarafından ailelere tazminat ödenmesi kararı verildi. Ancak bununla da yetinilmeyerek, bu tazminatlara yön veren ilkelerin de dönüştürücü etkisi olması gerektiği belirtildi.⁶¹ Tazminatların toplumsal cinsiyete duyarlı ve dönüştürücü olması gereği savunulurken, hükümde aynı zamanda bu ihlallerin yaşanmasını ve suçluların cezasız kalmasını sağlayan ayrımcılığın sistematik karakterinin de dikkate alınması gerektiğinin altı çizildi.

Ulusal Müzakereler

Geçiş dönemi adaleti önlemlerinin ulusal müzakereler aracılığıyla şekillendirilmesi, bu önlemlerin yerelde sahiplenilmelerini sağlamak, etkilerini ve geçerliliklerini artırmak için önemli bir araç olarak görülür. Genel Sekreter, 2004 yılında yayınlanan Hukukun Üstünlüğü ve Geçiş

Dönemi Adaleti raporunda, “en başarılı geçiş dönemi adaleti deneyimlerinin, başarılarını büyük oranda halkla ve mağdurlarla gerçekleştirdikleri müzakerelerin sayısına ve kalitesine borçlu” olduklarını belirtir.⁶² Hem bu raporda hem de daha sonra ulusal müzakereler üzerine yayınlanan OHCHR Hukukun Üstünlüğünü Sağlayacak Araçlar raporunda⁶³ kadınlarla özel müzakereler gerçekleştirilmesi ihtiyacı belirtilir.⁶⁴ Dahası, “Birleşmiş Milletler’in Geçiş Dönemi Adaletine Yaklaşımı” başlığıyla 2010 yılında yayınlanan rehberde, Genel Sekreter şöyle der:

“Toplumsal cinsiyet eşitsizliği toplumsal eşitsizliklerin en yaygın formlarından biridir ve çatışma zamanlarında ve büyük insan hakları ihlallerinin yaşandığı durumlarda genellikle daha da kötüleşir... [cinsel şiddet] suçlarının anlatılması durumlarında yaşanan toplumsal damgalanma, travma ve kadınların kamusal karar verme süreçlerinden dışlanmaları kadınların geçiş dönemi adaleti mekanizmalarıyla ilişki kurmalarını özellikle zorlaştırır.”⁶⁵

Çatışma sonrası yeniden inşa ve barış temini süreçlerinin her aşamasına kadınların katılımını sağlamak, Güvenlik Konseyi’nin 1325 sayılı Kararının ana ayağıdır. Bu şekilde, katılım ve temsil gibi demokratik ilkeler yerine getirileceği gibi, geçiş dönemi adaleti programlarının tasarlanmasında kadınların yer alması tek başına da iyi bir uygulamadır: bu programlardan faydalanacak olanlar için etkili mekanizmalar oluşturmak bu kişilerin kendi katılımları olmadan mümkün değildir. Müzakerelerin kendileri de tazmin ve güçlendirme açısından bir araç olabilirler: mağdur olan topluluklar genellikle eski rejimler tarafından ötekileştirilmiş olanlardır ve katılım, eşit vatandaşlık ve hukukun üstünlüğüne dayalı yeni haklar temelli bir rejimi işaret edebilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle ilgili olarak, kadınlarla yürütülen özel müzakereler, onların da eşit hakları olduğu yönünde güçlü bir işaret verir.

... katılım, eşit vatandaşlık ve hukukun üstünlüğüne dayalı yeni haklar temelli bir rejimi işaret edebilir.

Anketler, halk toplantıları ve odak gruplar müzakere yöntemlerinden bazılarıdır. Ancak, müzakereler çatışma döneminin hemen sonrasında gerçekleştiriliyorsa, etik ve güvenlik sorunları da dikkate alınmalıdır. Katılımcıların mahremiyetini ve güvenliğini korumak için önlemler alınmalıdır. Müzakereler ülkenin her bölgesinden gelen kadın gruplarıyla birlikte yapılmalı ve ülkede yaşayan farklı kimliklerdeki

kadınların temsilcileri bu toplantılara katılmalıdır. Farklı kimlikler sosyo-ekonomik statü, coğrafi konum, etnisite, dini bağlılık ve yaş farklarını kapsamalı; ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin yaşadığı kamplar gibi, çatışmanın etkilerini en şiddetli şekilde yaşamış kişilerin olduğu bölgelere ulaşmak için özel çaba sarfedilmelidir.

Son olarak, müzakereler münferit olmamalı; alınması gereken kararlar varsa ya da yeni politikalar düşünülüyorsa bu toplantıyı izleyen süreçler işletilmelidir. Örneğin Ruanda'da Gacaca süreciyle⁶⁶ birlikte, hapishanelerin çok kalabalık olmasından ve sürece saygıdan dolayı binlerce tutuklu serbest bırakıldı. Ancak bu karar verilirken, tutukluların salıverildikleri ve entegre olmalarının beklendiği topluluklarda yaşayan kadınların görüşü dikkate alınmadı. Kadınlardan bazıları birden kendilerini, sevdikleri insanlara tecavüz eden ya da onları öldüren ve yaptıklarından ötürü sorumlu tutulmayan adamlarla aynı topluluk içinde yaşarken buldular. Benzer şekilde Afganistan İslam Cumhuriyeti'nde devam eden yeniden bütünleşme ve uzlaşma planında Taliban güçlerinin kendi memleketlerine dönmelerine izin verilecek. Bu plan da kadınların karşılaştıkları haksızlıkları pek çok açıdan sürdürme riskini taşıyor. Bu nedenle de yeniden bütünleşme ve hesap verebilirlik açısından alınacak her türlü kararda kadınların katılımı kritik önemde.

Kurumsal reform

Devlet ve vatandaşları arasındaki güveni yeniden kurmak ve sürdürülebilir bir barışın temellerini oluşturmak için, çatışma ya da baskı dönemlerindeki hak ihlallerinden sorumlu olan kurumların reformdan geçmesi gerekir. Kurumsal reformlar geleneksel olarak insan hakları ihlali suçu işleyen devlet kurumlarının – özellikle de yargı ve güvenlik sektörlerinde faaliyet gösterenlerin- kapatılması anlamına gelir, aynı zamanda daha geniş ölçekli reformların yapılması, yaşananların tekrar edilmemesini garantilemek için kapasite geliştirme ve insan hakları eğitimlerinin verilmesi de yapılabilecek reformlar arasındadır.

Artan güvensizlik ve devam eden toplumsal ve kriminal şiddetin kadınlar üzerindeki devam eden etkisi erkeklerle oranla çok daha fazlayken ve kadınların yönetime katılımını ve yeniden inşa çabalarını engellerken, çatışma döneminin hemen ardından yapılacak adli sektör reformu özellikle önemlidir. Toplumsal cinsiyete duyarlı reformlar erişim engellerini hedef almalıdır. Bu engeller yasal ya da siyasi engeller olabilir

(örneğin, aile içi şiddeti ya da evlilikte yaşanan tecavüzü suç sayan yasaların olmaması gibi) ya da bağlamsal engeller olabilir (örneğin polis güçlerinin kadına yönelik şiddet konusunda duyarlı olmaması ve kendi görevlerinden haberdar olmaması, hukuki yardımın bulunmaması ya da mahkemelerin sadece şehir merkezlerinde bulunması gibi). Reformlar aynı zamanda yargı sektörü ve güvenlik sektöründe çalışan kadınların sayısını artırmak için kota uygulamasını da içermelidir. Örneğin Liberya'da kadınları güvenlik sektörü reformlarına dahil etmek için oldukça çaba harcandı. İşe alımlarda kadın kotası uygulaması, yeni kadın çalışanlar için özel eğitimler düzenlemek kullanılan yöntemlerden bazılarıydı. Pek çok ülkede, polis merkezlerinde kadınlar ve çocukların yargıya erişimlerini desteklemek için özel birimler kuruldu.

Güvenlik anlayışı ve tüm sivillerin korunmasında güvenlik sektörünün rolü ile ilgili yapılacak reformlar da eşit derecede önemli. Ruanda Savunma Kuvvetleri (RDF), UNIFEM ile işbirliği içinde, binlerce subayın cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti anlaması, önlenmesine yardımcı olması ve bu türden şiddete tepki göstermesi için bir eğitim kampanyası başlattı. Yaratıcı bir eylem örneği olarak, bu ortaklık toplumsal cinsiyete duyarlı bir güvenlik sistemi reformunu daha ileri taşıdı ve RDF'nin güvenlik kavramsallaştırmasını insan güvenliğini de kapsayacak şekilde yeniden düşünmek yönünde teşvik etti – özellikle de cinsel ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti bir güvenlik tehdidi olarak tanımladı ve bu kapsamda RDF'nin bunu önleme rolüne işaret etti.

Ancak kurumsal reformlar, geleneksel olarak yargı ve güvenlik sektörlerine odaklanmanın ötesine geçerek, daha geniş anlamda geçmişte yaşanan toplumsal cinsiyet adaletsizliklerini düzeltecek önlemleri de içermek zorunda. Hukuki denetimlerin yapılması, cinsiyet ayrımcı yasaların kaldırılması, kadın haklarını ileriye taşıyan ve geçmişte yaşanan ayrımcılık ve ötekileştirme koşullarını tersine çevirmek amacıyla kota ve/veya farklı önlemler alan yasaların çıkarılması gibi politikalar uygulanmalı. Örneğin, Güney Afrika'da demokratik yönetime geçildikten sonra, apartheid sonrası yönetimi ele geçiren hükümet önceden yürürlükte olan tüm ayrımcı yasaları kaldırdı, kadınların hükümette temsili için kota uygulaması başlattı ve önemli devlet kurumlarında toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme çalışmaları başlattı ki uygulanan politikaların geçmişteki oransızlıkların tafafisinde olumlu etkisi olsun.

sonuç: toplumsal cinsiyete duyarlı geçiş dönemi adaleti⁶⁷

“Kadınların Barış Teminine Katılımı” başlıklı 2010 yılında yayınladığı raporda, Genel Sekreter “tüm aktörleri, hakikat komisyonları, tazminat programları ve ilgili kurullarda toplumsal cinsiyet duyarlılığının asgari standartlarının yerine getirmeye çağırır.”⁶⁸Elinizdeki politika önerileri içeren raporun bu bölümünde geçiş dönemi adaletinin en yaygın iki alanı olan hakikat arayışı ve tazminatlar açısından toplumsal cinsiyete duyarlılığı artıracak birincil tavsiyeler sunulacak. Bu tavsiyeler yukarıda tanımlanan üç kurumsal reform alanını hedef alıyor: normatif, yöntemsel ve kültürel.

Hakikat Komisyonları:⁶⁹

Normatif:

- » Komisyonun yetki sözleşmesinde toplumsal cinsiyete dayalı suçların ele alınacağına yönelik bir şartın yer almasını ve direktifin kadınların deneyimledikleri şiddet türlerini belgeleyen çatışma-haritalamasından yararlanılarak hazırlanmasını sağlayın. Bu haritalama, hakikat komisyonu aracılığıyla suçların bağışlanmasının kadınların adalet ihtiyacıyla uyum içinde olmasını garanti altına almak için şiddetin etkilerini, yaşandığı zaman aralıklarını ve aktörlerini içermelidir;
- » Komisyonun modelinin ve yetki sözleşmesinin yaygın ulusal müzakere süreçleri ile oluşturulmasını ve bu müzakerelerin kadın örgütleriyle özel olarak yapılan toplantıları da kapsamalarını sağlayın;
- » Kadınların çatışma deneyimlerinin hakikat arayışını gerçekleştiren kurulun çalışmaları çerçevesinde olduğunun ve bunların anlatılması gereğinin, iletişim ve sosyal yardım süreçleri aracılığıyla oldukça yaygın bir şekilde bilinmesini sağlayın.

Yöntemsel:

- » Komisyonun başlangıcında ayrı bir toplumsal cinsiyet birimi kurun. Bu birimde çalışanlar özenli bir şekilde seçilmeli ve çalışmalarına kaynak ayrılmalı. Toplumsal cinsiyet birimi tüm komisyon çalışanlarına düzenli eğitimler vermeli ve bu konuda duyarlılıklarını artırmalı. Aynı zamanda bu birimin, komisyon çalışmalarının hepsinde toplumsal cinsiyetin anaakımlaşmasını sağlama yetkisi olmalı. Bu birim toplumsal cinsiyete özel faaliyetlerde bulunmalı (örneğin kadınlar için ayrı soruşturmalar gibi) ve sonuç raporunun toplumsal cinsiyet perspektifi ile yazılmasını sağlamalı (sonuç raporunda kadınların deneyimlerine özel bölümler olmasının yanında raporun tümünde toplumsal cinsiyet perspektifi olmalı);

» Kadınların erişimleri önündeki engelleri aşağıda sıralanan koşulları sağlayarak ortadan kaldıran:

- hakikat komisyonu görüşmelerinde çocuk bakım hizmeti sunarak;
- güvenli bir ulaşım imkanı sunarak;
- tercüme hizmeti sunarak;
- uygun yemek ve içecek servisi sunarak;
- deneyimlerini anlatan kadınlara – görüşme öncesinde, sırasında ve sonrasında- psiko-sosyal destek sunarak, ki bu destek onlara eşlik edecek bir kişinin varlığını da gerektirebilir;
- bazı tanıkların ihtiyaç duyduğu tıbbi ve sosyal hizmetleri sağlamak için daha geniş bir başvuru sistemi oluşturarak— halkın tepki göstermesi ve ailenin dışına itilme durumlarının üstesinden gelecek mekanizmalar bu sisteme dahil edilmeli; ve
- tanığın güvenliğini sağlayarak— sürekli gözetim altında tutma ve şiddet ya da diğer cezalandırma tehditleriyle ilgili deneyimlerini anlatanlar için koruma sağlama bu yöntemler içinde sayılabilir;
- » Kadın örgütlerinin komisyonla yakın ilişki içinde çalışması için destek sunun, komisyon ile yereldeki kadınlar arasında ilişki kurulmasını sağlayın, tüm kadınların katılımını teşvik edin ve onların beklentilerini karşılayın;
- » (Gerektiği durumlarda gizli görüşmeler yoluyla) gizliliği sağlamak ve tanıkların damgalanmasını önlemek için özel koşullar yaratın –ayrı tesisler oluşturmak gibi-;
- » Sadece kadınlara özel görüşmeler düzenleyin; bunun yanında oraya gelip konuşmak istemeyen kadınlar için alternatif yerler yaratın (örneğin kadınları kendi yaşitlarıyla aynı grupta bir araya getirerek hikayelerini anlatmalarını sağlayan toplu görüşmeler düzenlenebilir ve gerektiğinde bu görüşmeler komisyon için belgelenir);
- » Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ötekileştirme sorunlarını ele alan kurumsal görüşmeler düzenleyin

(örneğin, kadın mağdurların yasal korunmasındaki eksiklikleri inceleyen hukuki görüşmeler gibi);

» Hakikat komisyonunun önerilerinin etkili bir şekilde ele alınması için sonraki süreçte kullanılmak üzere zaman çizelgeleri ve ölçütler hazırlayın: sonuç raporunda yer alan öneriler genellikle daha eşit ve adil bir toplum için ayrıntılı bir plan sunar. Bu planda toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi için önlemler de yer alır. Ancak komisyonun işlevi bittikten sonra azalan siyasi irade, pek çok önerinin uygulanmasını önlemiştir.

Kültür ve tutumlar:

» Kadınların komisyoner olarak ve komisyon sekreterliğinin uzman kadrolarında istihdam edilmesini sağlayın;

» Hakikat komisyonundaki tüm çalışanların toplumsal cinsiyet eğitimi almasını, bu eğitimlerin ortaya çıkan sorunları hemen çözmek ve toplumsal cinsiyeti anaakımlaştırma sürecini izlemek açısından düzenli bir şekilde sürdürülmesini sağlayın; ve

» Duyarsızlaşmanın oluşmaması için çalışanlar ve komisyonerler için danışma hizmeti sunun: böyle bir duyarsızlaşma sadece çalışanlar için değil birlikte çalıştıkları kişiler için de zarar vericidir ve çalışanların empati kurma ve merhamet gösterme yetilerinin kaybolmasına sebep olabilir.

Tazminat Programları:

Normatif:

» Tazminat komisyonunun yasal yetki belgesinin ya da ödemelerinin kadınların çatışma deneyimlerinin tazmini şartını da içermesini sağlayın;

» Kadınların çatışma öncesindeki koşulları ve çatışma süresince yaşadıkları deneyimlerin çeşitliliği konusunda araştırmalar yaparak yaşanan ihlallerin hangi şekillerde olduğuna ve bunların kadınların bugünkü statüsünü ve toplumsal pozisyonunu nasıl etkilediğine dair doğru bilgiye ulaşın;

» Özel birtakım ihlalleri gizlilik içinde ele alın ve (örneğin cinsel şiddet deneyimi durumlarında) inandırıcılık standartlarının esnek olmasına izin verin; ve

» Şiddet görmüş olanların, saldırının en ağır kısmını çekenlerden daha çok yarar sağladığı izlenimini yaratmamak için, tazminatların savaşta yer alanlara sağlanan yardımlarla orantılı olmasını sağlayın (örneğin Bosna Hersek'te, çatışma sırasında tecavüze

uğrayanlara aylık maaş verebilmek için gazilere ödenen maaş 2006 yılında revize edildi; Sierra Leone'da TRC, -bir uzvunu kaybeden kişilerle, çatışmadan etkilenen çocuk ve kadınlara verilmesi önerilen- maaşların miktarını belirlerken, savaşta bizzat yer alanlara ödenen maaşlar ve terhis paketlerinin dikkate alınmasını önerdi.)

Yöntemsel:

» Kadınların tazminatlara erişimini etkileyebilecek etmenleri azaltın. Diğer etmenlerin yanında sayılabilecek olanlar: banka hesaplarına erişim, hak sahibi olarak kayıt yaptırabilmek için seyahat etme olanağı, (evlilik cüzdanı, ölüm belgesi gibi) resmi belgelere erişim, (özellikle de damgalanma koşullarında) cinsel şiddet yaşandığı durumlarda kanıtlama zorunluluğunun yarattığı sorunlar, kişisel güvenlik ve dil engelleri;

» Tazminat önlemleri alırken kadın mağdurlara ve kadın destek ve savunma ağlarına danışın; danışılan kişi ve kurumlar o toplumda yaşayan farklı kadın kimliklerini yansıtmalı, özellikle de çatışmadan en çok etkilenen gruplardan kadınların olmasına dikkat edilmeli. Nairobi Deklerasyonu, kadınların bu programların düzenlenmesine katılımlarının kendisinin bir tür tazmin olduğunu bildirir, zira bu sayede yeni güç ilişkileri kurulmakta ve eşit vatandaşlık ve haklar kabul edilmektedir;

» Toplumsal cinsiyet hiyerarşisini tekrarlamayacak, onları ortadan kaldıracak girişimlerde bulunun (Fas'ta, yardımların aile içinde eşit dağıtılması için yeni kriterler getirme uygulaması bu anlamda olumlu bir örnektir);

» Zararın etkilerini de dikkate alan önlemlere yer verin (örneğin Sierra Leone'da cinsel şiddet mağdurlarına, tazminat programlarının bir parçası olarak fistül ameliyatı olma hakkı da verildi);

» Bireysel tazminatları, toplumdaki eşitsizliğin daha sistematik şekillerini hedef alan kolektif önlemlerle birleştirin (Fas ve Peru, kolektif tazminatların kullanımı açısından iki iyi örnek ülkedir);

» En baştan gelemeyen mağdurlara beyanlarını sunmaları ve hak sahibi olabilmeleri için daha fazla zaman vermek için yeni listeler açın; bu özellikle kendilerini mağdur olarak tanımlayarak ortaya çıkmak konusunda rahat hissetmeyecek olan cinsel şiddet mağdurları için önemlidir; ve

» Kadınların tarihteki rollerini gösteren sembolik tazminatlar ve anma girişimleri için özel hazırlıklarda bulunun.

Sonnottlar

¹ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, “Genel Sekreterlik Raporu: Geçmişte ve bugün çatışma yaşayan toplumlarda hukukun üstünlüğü ve geçiş dönemi adaleti,” S/2004/616, 23 Ağustos 2004. Bu raporda sunulan öneriler arasında geçiş dönemi adaleti önlemlerinin “çatışmanın ve hukukun üstünlüğü konusundaki eksikliklerin kadınlar ve çocuklar üzerinde yaratacağı farklı etkilerin yanında, hukukun üstünlüğünü ve geçiş dönemi adaletini yeniden tesis ederken toplumsal cinsiyete duyarlı olma ve kadınların tam katılımını sağlama ihtiyacının da farkında olması gerektiği” belirtilmiştir.

² Birleşmiş Milletler “Genel Sekreterlik Kılavuz Notu: Birleşmiş Milletler’in Geçiş Dönemi Adaletine Yaklaşımı,” Mart 2010,

http://www.unrol.org/files/TJ_Guidance_Note_March_2010FINAL.pdf. Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu (UNIFEM; BM Kadın Ajansının bir parçasıdır) burada sunulan taslağı daha da geliştirecek şekilde geçiş dönemi adaletinin belli alanlarında, özellikle de hakikat arayışı ve tazminatlar alanında, kılavuz notları yayınlamaya devam edecektir.

³ BM Güvenlik Konseyi, “Genel Sekreterlik Raporu: Geçmişte ve bugün çatışma yaşayan toplumlarda hukukun üstünlüğü ve geçiş dönemi adaleti,” S/2004/616. Silahsızlanma, seferberliğin sona ermesi ve yeniden bütünleşme (DDR) programları, geçiş dönemi adaletinin çerçevesiyle örtüşür ve bazen de bu çerçevenin içinde olacak şekilde düşünülür. Bu programlar hem tarihsel olarak DDR programları düzenlemelerinden dışlanan kadın muharipler hem de savaşta yer alanların geri döndüğü aileler ve toplumdaki kadınlar için çok önemli olmakla birlikte, DDR programları bu rapor kapsamında ele alınmamıştır.

⁴ Birleşmiş Milletler “Genel Sekreterlik Kılavuz Notu: Birleşmiş Milletler’in Geçiş Dönemi Adaletine Yaklaşımı.” (Mart, 2010).

⁵ Kofi Annan, Genel Sekreter’in Dünya Kadınlar Gününde yaptığı açıklama, New York, 8 Mart 2006, internetten erişilebilir: <http://www.un.org/apps/sg/sgstats.asp?nid=1946>.

⁶ Christine Chinkin, “The Protection of Economic, Social and Cultural Rights Post-Conflict,” (Çatışma Sonrası Dönemde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakların Korunması) İnsan Hakları Yüksek Komiserliği’nin (OHCHR), yetkilendirmesiyle hazırlanan rapor. İnternette erişilebilir: http://www2.ohchr.org/english/issues/women/docs/Paper_Protection_ESCR.pdf

⁷ Navanethem Pillay, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri, Birleşmiş Milletler’in Geçiş Dönemi Adaletine Yaklaşımı üzerine yapılan uzman söyleşilerinde belirtilmiştir, New York, 2 Aralık 2009.

⁸ Dönüştürücü adalet, çerçevesinin içine [eşitsizliklerin] temel[in]de yatan nedenleri de dahil eder ve olaylara sebep olan bağlamın “anlama, iyileştirme ve daha iyi bir gelecek arayışı içine dahil edilmesini” zorunlu kılar. Bu şekilde “toplumsal felaketlerin etkisini kendi hayatlarında yaşayan insanlara yardımcı olurken yapısal düzeyde yaşanacak değişimi etkilemeyi” de hedefler. Dennis Sullivan ve Larry Tifft, *Handbook of Restorative Justice: A Global Perspective*, (Güçlendirici Adalet için El Kitabı: Global bir Bakış), New York: Routledge, 2006.

⁹ UNIFEM, *Progress of the World’s Women 2008/2009: Who Answers to Women? Gender and Accountability* (Dünya Kadınlarının Gelişimi 2008/2009: Kadınlara karşı kim sorumlu? Toplumsal Cinsiyet ve Hesap Verebilirlik) New York: UNIFEM, 2009, internetten erişilebilir: http://www.unifem.org/progress/2008/media/POWW08_Report_Full_Text.pdf.

¹⁰ Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi Roma Kanunu, Madde 7(1), 17 Temmuz 1998, A/CONF.183/9.

¹¹ Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisonu, “Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonu Raporu”, Ek, Bölüm II, Tamamlanmış Ceza Unsurları Taslağı” PCNICC/2000/1/Add.2, 2 Kasım 2000.

¹² Binaifer Nowrojee, “‘Your Justice is Too Slow’ Will the ICTR Fail Rwanda’s Rape Victims?” (‘Adaletiniz Çok Yavaş’ ICTR Ruanda’daki tecavüz mağdurları konusunda başarısız mı olacak?) Birleşmiş Milletler Sosyal Kalkınma ve Araştırma Enstitüsü (UNRISD), Geçici Belge 10, Kasım 2005. Eski Belediye Başkanı Akayesu oy birliği ile alınan karar uyarınca dokuz maddeden yargılandı: soykırım, doğrudan ve aleni olarak soykırımı tahrik ve katliam, cinayet, işkence ve tecavüz gibi insanlık suçları (Savcı v. Jean-Paul Akayesu, Karar, ICTR-96-4-T, 2 Eylül 1998). Hepsinden önemlisi, dava dairesi Tutsi kadınlarının yaşadığı sistematik tecavüzün Akayesu tarafından teşvik edilmesinin soykırım olduğuna hükmetti. Daha detaylı bilgi için bkz. UNIFEM, “Toplumsal Cinsiyet ve Geçiş Dönemi Adaleti Programlama: Peru, Sierra Leone ve Raunda Deneyimleri” 2010 (bu derleme de yer almaktadır)

¹³ Savcı v. Jean-Paul Akayesu, ¶ 598.

¹⁴ UNIFEM, “Toplumsal Cinsiyet ve Geçiş Dönemi Adaleti Programlama.”

¹⁵ Mahkemelerin internet sitelerinden derlenmiştir.

- ¹⁶ Savcı v. Sylvestre Gacumbitsi, Mahkeme Kararı, ICTR-2001-64, 17 Haziran 2004.
- ¹⁷ Savcı v. Hazim Delic, Esad Landžo, Zdravko Mucic & Zejnil Delalic, Mahkeme Kararı, IT-96-21-T, 16 Kasım 1998).
- ¹⁸ Savcı v. Anto Furundžija, Mahkeme Kararı, IT-95-17/1-T, 10 Aralık 1998.
- ¹⁹ Savcı v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac & Zoran Vuković, IT-96-23-PT & IT-96-23/1-PT, Mahkeme Kararı, 22 Şubat 2001
- ²⁰ Özel Yetkili Mahkemenin diğer kararı da çığır açıcı idi. Kadınların tanıklık etmesine yardımcı olmak için onların fistül onarımı gibi kritik sağlık işlemleri için ödeme yaptı.
- ²¹ Savcı v. Sesay, Kallon and Gbao (RUF Case), Dava Dairesi Kararı, 25 Şubat 2009, ¶ 2306 ve 2307.
- ²² Nowrojee, “Your Justice is Too Slow.” (Adaletiniz Çok Yavaş)
- ²³ Toplumsal Cinsiyet Adaleti için Kadın İnsiyatifinin ICC üzerine yayınladığı yıllık ‘Toplumsal Cinsiyet Karnesi’, Mahkeme çalışmalarının her safhasında kadınların temsilinin artırılmasını teşvik etmek ve kontrol etmek için alınan yaratıcı tedbirlere bir örnektir. Bkz. <http://www.iccwomen.org/>
- ²⁴ Helen Scanlon ve Kelli Muddell, “Gender and transitional justice in Africa: Progress and prospects,” (Afrika’da Toplumsal Cinsiyet ve Geçiş Dönemi Adaleti: Gelişmeler ve Beklentiler) *African Journal on Conflict Resolution* 9, No. 2 (2009): 9–28.
- ²⁵ Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonu, “Uluslararası Ceza Mahkemesi Hazırlık Komisyonu Raporu, Ek, Bölüm I, Tamamlanmış Yöntem ve Tanıklık Kuralları Taslağı,” PCNICC/2000/1/Add.1, 2 Kasım 2000, Kural 16(1)(d).
- ²⁶ Gayriresmi adalet kurumları, devletle farklı resmiyet ve ilişkiler içinde çok çeşitli oturumlar düzenlerler. Sürecin bir ucunda da devletle herhangi bir ilişkisi olmayan toplum temelli adalet yapıları vardır. Birleşik Kralık Uluslararası Kalkınma Dairesi’ne (DFID) göre, “pek çok gelişmekte olan ülkede, toplam davaların yüzde 80’i geleneksel ya da örfi hukuk sistemlerince görülür.” Uluslararası Kalkınma Dairesi, “Asayiş, Güvenlik ve Ulaşılabilir Adalet 7,” 2000, <http://www.dfid.gov.uk/Pubs/files/policy-safety.pdf>.
- ²⁷ Bkz UNIFEM, “Gender and Transitional Justice Programming” (Toplumsal Cinsiyet ve Geçiş Dönemi Adaleti Programlama)
- ²⁸ Celestine Nyamu-Musembi, “For or Against Gender Equality? Evaluating the Post-Cold War ‘Rule of Law’ Reforms in Sub-Saharan Africa,” (Toplumsal Cinsiyet Eşitliği için mi Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Karşısında mı? Sahra Altı Afrika’daki Soğuk Savaş Sonrası ‘Hukukun Üstünlüğü’ Reformlarının Değerlendirilmesi) Geçici Tebliğ 7, UNRISD, 2005.
- ²⁹ İnsan Hakları Komitesi’nin Adil Yargılama üzerine genel mütalaasına göre, bu oturumlar ağır suçları ele almak için kullanılmamalı. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDR), Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve UNIFEM’in gayriresmi adalet sistemleri üzerine yaptıkları ortak çalışmada, bu mekanizmaların, adalet dağıtımını yeterliliklerini uluslararası hukuk ve insan haklarıyla aynı doğrultuda geliştirecek, uyumlu bir yaklaşımı ortaya çıkarmak için tüm bölgelerdeki mekanizmaların özellikleri araştırılmaktadır.
- ³⁰ Priscilla B. Hayner, “Fifteen Truth Commissions—1974 to 1994: A Comparative Study,” (Onbeş Hakikat Komisyonu – 1974’ten 1994’e: Karşılaştırmalı bir Çalışma) *Human Rights Quarterly* 16, No. 4 (1994): 597–655.
- ³¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi, “Rule-of-Law Tools for Post-Conflict States: Truth commissions,” (Çatışma Sonrası Devletlerde Hukukun Üstünlüğünü Sağlayacak Araçlar: Hakikat Komisyonları”, New York: Birleşmiş Milletler, 2006.
- ³² Birleşik Devletler Barış Enstitüsü Hakikat Komisyonları Dijital Derlemesinden alınan verilerdir; Priscilla Hayner, *Unspeakable Truths: Transitional Justice and the Challenge of Truth Commissions*, (Sözle Anlatılmaz Hakikatler: Geçiş Dönemi Adaleti ve Hakikat Komisyonlarının Sorunları), 2. Baskı, New York: Routledge, 2010; medya kaynakları ve kişisel görüşmeler. Sayılar orijinal görevlendirmeleri yansıtmaktadır; Kenya ve Sırbistan-Karadağ gibi ülkeler istifalardan etkilenirler, diğerleri yetki dönemlerinde genişletilmişlerdir.
- ³³ Dünya Bankası, *Gender, Justice and Truth Commissions*, (Toplumsal Cinsiyet, Adalet ve Hakikat Komisyonları) Haziran 2006, internette erişilebilir: <http://siteresources.worldbank.org/INTLAWJUSTINST/Resources/GJTClayoutrevised.pdf>.
- ³⁴ Sierra Leone TRC, “Witness to Truth: Report of the Sierra Leone Truth and Reconciliation Commission,” (Hakikate Tanıklık Etmek: Sierra Leone Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu) (2004) Bölüm 2: 105
- ³⁵ “Witness to Truth” Bölüm. 2: 100

³⁶ “Witness to Truth” Bölüm. 2: 169

³⁷ Uluslararası Tahkikat Komiyonu BM Genel Sekreteri tarafından Komisyonun S-4/1 nolu kararına binaen görevlendirildi. Bu karar, “Kadına Yönelik Şiddet, Sebep ve Sonuçları üzerine Özel Raportör Radhika Coomaraswamy tarafından, İnsan Hakları Komisyonunun 2000/45 sayılı Silahlı çatışma dönemlerinde Devlet tarafından İşlenen ve/veya görmezden gelinen kadına yönelik şiddet suçları (1997–2000) kararına uygun olarak sunulan raporun” Doğu Timorla ilgili bölümünde kabul edilmiştir. E/CN.4/2001/73, ¶ 79–81. Guatemala’da Hakikat Komisyonlarına bildirilen cinsel şiddet suçlarının sayısı 1,465 iken, Güney Afrika’da kadınlar tarafından açıklanan vakaların sayısı 158’dir.

³⁸ Dünya Sağlık Örgütü, Cinsel ve Toplumsal Cinsiyete Dayalı Şiddet ve Sağlık Olanakları İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi (Lofa, Nimba, Grand Gedeh ve Grand Bassa) Liberya, Eylül 2005, internetten erişilebilir http://www.who.int/hac/crises/lbr/Liberia_RESULTS_AND_DISCUSSION13.pdf

³⁹ Vasuki Nesiah, “Gender and Truth Commission Mandates,” (Toplumsal Cinsiyet ve Hakikat Komisyonları Yetki Belgeleri) Açık Toplum Enstitüsü tarafından düzenlenen Toplumsal Cinsiyet ve Geçiş Dönemi Adaleti: Çatışma Sonrası Dönemde Adalet ve Hesap Verebilirlik Politikası forumunda sunulmuştur, New York, 7 Şubat 2006, internetten erişilebilir: <http://www.ictj.org/static/Gender/0602.GenderTRC.eng.pdf>.

⁴⁰ CAVR, “Chega! The Report of the Commission for Reception, Truth, and Reconciliation Timor-Leste,” (Chega! Timor-Leste Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu Raporu) 2005, Bölüm. 7.7: 108.

⁴¹ “Chega!” Bölüm 7.7: 104

⁴² Dünya Bankası, *Gender, Justice, and Truth Commissions*, (Toplumsal Cinsiyet, Adalet ve Hakikat Komisyonları) 28

⁴³ Fas Krallığı, *Fas Eşitlik ve Uzlaşma Komisyonu Sonuç Raporunun Özeti* (2005), internetten erişilebilir <http://www.ictj.org/static/MENA/Morocco/IERreport.findingssummary.eng.pdf>

⁴⁴ Kelli Muddell, “Limitations and Opportunities of Reparations for Women’s Empowerment,” (Kadınların Güçlenmesi için verilecek Tazminatların Sınırlılıkları ve Sunduğu Fırsatlar) Bilgilendirme Notu, ICTJ, 2009.

⁴⁵ Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonu, ”Darfur Uluslararası Soruşturma Komisyonunun, 18 Eylül 2004 tarihli 1564 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararına Binaen Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunduğu Rapor” Cenevre, 25 Ocak 2005, ¶ 360.

⁴⁶ UNIFEM Concienca Mahkemesi’ni desteklemek için fon sağladı. Bu fon, farklı geçmiş deneyimleri olan tüm kadınların katılımını sağlamak açısından yedi dilde –İspanyolca, İngilizce ve beş yerel dilde- simultane tercüme desteğini de içeriyordu. Dil problemleri, ötekileştirilmiş gruplara mensup kadınların katılımı önünde ciddi bir engel oluşturabiliyor.

⁴⁷ İnternetten erişilebilir http://www.womensrightscoalition.org/site/reparation/signature_en.php.

⁴⁸ Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararı 60/147, “Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Human Rights Law And Serious Violations of International Humanitarian Law,” (Ağır İhlal Mağdurlarının Hukuk Yoluna Başvurma ve Tazminat Hakkı ile İlgili Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Genel Kuralları ve Esasları ile Ağır Uluslararası İnsancıl Hukuk İhlalleri) A/RES/60/147, 16 Aralık 2005.

⁴⁹ Tazminatlar, mahkeme kararı ya da devlet tarafından uygulanan programlar aracılığıyla, genellikle de hakikat komisyonunun önerileriyle bağlantılı olarak sağlanabilir. Bu bölümde sadece idari programlara değinilecektir, bu programlar geçiş dönemini yaşayan toplumlarda daha yaygın olarak uygulanır ve kapsamı ve sayılarının daha büyük olması nedeniyle daha geniş bir hak sahibi kitesine ulaşma potansiyeli taşırlar.

⁵⁰ Nahla Valji, “Gender Justice and Reconciliation,” (Toplumsal Cinsiyet Adaleti ve Uzlaşma) *Building a Future on Peace and Justice: Studies on Transitional Justice, Peace and Development; The Nuremberg Declaration on Peace and Justice* içinde, Derleyenler: Kai Ambos, Judith Large, ve Marieke Wierda, 217–216, Berlin: Springer Publications, 2009. Benzer durumlar, Kongo Cumhuriyeti ve Afganistan Cumhuriyeti’nde yaşanan cinsel şiddet vakaları için mahkeme kararı sonucunda yapılan tazminat ödemelerinde de yaşandı.

⁵¹ Tazminat programlarına dair cinsiyete göre ayrıştırılmış verilerin azlığı artık bir sorun alanı olmayacak. Genel Sekreterin Güvenlik Konseyi’inin 2010 yılı 1325 (2000) sayılı kararı üzerine yayınladığı yıllık rapor, üye ülkeler için 26 gösterge sunar ve BM’nin genel düzeyde bu kararın ana unsurlarının uygulanmasını kontrol edeceğini belirtir. Belirlenen göstergelerden biri, tazminat programları tarafından dağıtılan kaynaklardan kadınların yararlanma oranının izlenmesine ayrılmıştır.

⁵² Galuh Wandita, Karen Campbell-Nelson ve Manuela Leong Pereira, “Learning to Engender Reparations in Timor-Leste: Reaching Out to Female Victims,” (Timor-Leste’de Tazminatların Belirlenmesini Öğrenme Süreci:

Kadın Mağdurlara Ulaşma) *What happened to the Women? Gender and Reparations for Human Rights Violations* içinde, Derleyen: Ruth Rubio-Marin, New York: Social Science Research Council, 2006.

⁵³ Mohamad Suma ve Cristián Correa, “Sierra Leone’da Tazminat Ödemelerinin Uygulanmasına Dair Rapor ve Öneriler” ICTJ, 2009.

⁵⁴ Tazminatlardan doğrudan yararlanan toplam 42,300 kişi vardır. Mağdurlar için Vakıf Fonu, “Geçiş Dönemi Toplumlarında Mağdurların Tanınması ve Kapasite Geliştirme: Bahar 2010 Programı İlerleme Raporu” 2010.

⁵⁵ Kolektif tazminat kavramının araştırılması ve farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığının daha detaylı bir açıklaması için bkz. Uluslararası Geçiş Dönemi Adaleti Merkezi, “Rabat Raporu: Kolektif Tazminat Kavramı ve Sorunları”, ICTJ, 2010.

⁵⁶ Mağdurlar için Vakıf Fonu, “Mağdurları Tanıma”

⁵⁷ Kalkınma yardımlarının ve insani yardımların örtüşmesinden dolayı, kolektif tazminat önlemlerinin düzeltici bir değer taşımaları amaçlanıyorsa belirlenen ihlallerin tanınmasını ve tazminini de içermeleri gerekir.

⁵⁸ Brandon Hamber ve Ingrid Palmay, “Gender, Memorialization, and Symbolic Reparations,” (Toplumsal Cinsiyet, Anmalar ve Sembolik Tazminatlar”, *The Gender of Reparations: Unsettling Sexual Hierarchies While Redressing Human Rights Violations* içinde. Derleyen: Ruth Rubio-Marin, New York: Cambridge University Press, 2009. Ayrıca, kadınların hangi sembolik önlemlerin önemli ve kendileri için anlamlı olacağı konusunda fikir bildirebilecekleri kültürel ya da yerel yaklaşımlar benimsenmelidir.

⁵⁹ Dr. Ernest Bai Koroma, Dünya Kadınlar Günü’nde yapılan konuşma, 27 Mart 2010, http://www.statehouse.gov.sl/index.php?option=com_content&view=article&id=110%3Astatement-by-his-excellency-dr-ernest-bai-koroma-on-international-womens-d-ay-27-march-2010-courtesies&catid=34%3Ademo-category&Itemid=92.

⁶⁰ UNIFEM 2010 yılında, tazminatlar, toplumsal cinsiyet adaleti ve kalkınma arasındaki olumlu ilişkiyi açıklamak üzere uluslararası bir konferansa ev sahipliği yapacak. Konferans sonucunda bu alandaki politikaların geliştirilmesine kılavuzluk edecek ve 2001 yılında geliştirilmeye başlanacak bir politika metni sunacak.

⁶¹ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, “Özel Raportör tarafından hazırlanan Kadına Yönelik Şiddet ve bu şiddetin sebep ve sonuçları üzerine rapor, Rashida Manjoo,” A/HRC/14/22, 19 Nisan 2010.

⁶² Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, “Genel Sekreterlik Raporu: Geçmişte ve bugün çatışma yaşayan toplumlarda hukukun üstünlüğü ve geçiş dönemi adaleti”

⁶³ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, “Geçmişte Çatışma Yaşamış Devletlerde Hukukun Üstünlüğünü Sağlayacak Araçlar: Geçiş Dönemi Adaleti Üzerine Ulusal Müzakereler,” HR/PUB/09/2 (2009).

⁶⁴ 2004 Raporunda, Birleşmiş Milletlerin ulusal geçiş dönemi adaleti süreçlerine yapacağı en temel katkının kadınların ve geleneksel olarak dışlanan grupların katılımını teşvik etmek olduğu belirtilir.

⁶⁵ Birleşmiş Milletler, “Genel Sekreterlik Kılavuz Notu: Birleşmiş Milletler’in Geçiş Dönemi Adaletine Yaklaşımı,” 5.

⁶⁶ Geleneksel uyuşmazlık çözümü forumları, toplum-kökenli mahkemelere dönüştürüldü ve soykırımla ilişkili suçların büyük çoğunluğunun yargılanması bu mahkemelerde yapıldı. Bkz UNIFEM, “Toplumsal Cinsiyet ve Geçiş Dönemi Adaleti Programlama,” (bu derlemede yer almaktadır).

⁶⁷ UNIFEM Yönetişim, Barış ve Güvenlik bölümü, UNDP Kriz Önleme ve İyileştirme Bürosuyla ortaklık içinde, geçiş dönemi adaleti süreçlerinde toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek ve hakikat komisyonları, hukuki yargılamalar, geleneksel adalet ve/veya uzlaşma mekanizmaları, kurumsal reform ve tazminatlar gibi farklı geçiş dönemi adaleti mekanizmalarına kadının insan hakları perspektifini entegre etmek amacıyla stratejiler geliştirmek için küresel bir programa rehberlik eder. Program kadınların geçiş dönemi adaleti süreçlerinde sorumluluk almasını desteklemek için etkili stratejiler geliştirilmesi açısından ülke ofislerine destek sunar. Geçiş dönemi adaleti süreçleri daha uzun vadede hukukun üstünlüğünün yeniden kurulması ve adalet sisteminin reformu programları ile bağlantılıdır. Aynı zamanda bu programla, farklı ülkelerdeki çabaların bütünlüğü sağlanarak BM sistemi ile müzakereler sürdürülür.

⁶⁸ A/65/354-S/2010/466

⁶⁹ Burada sayılan öneriler seçicidir ve doğru uygulama örneklerinin sunulması amaçlanır. Daha kapsamlı bir kılavuz için, bkz. Nesiah, “Gender and Truth Commission Mandates.” (Toplumsal Cinsiyet ve Hakikat Komisyonu Yetki Belgeleri)